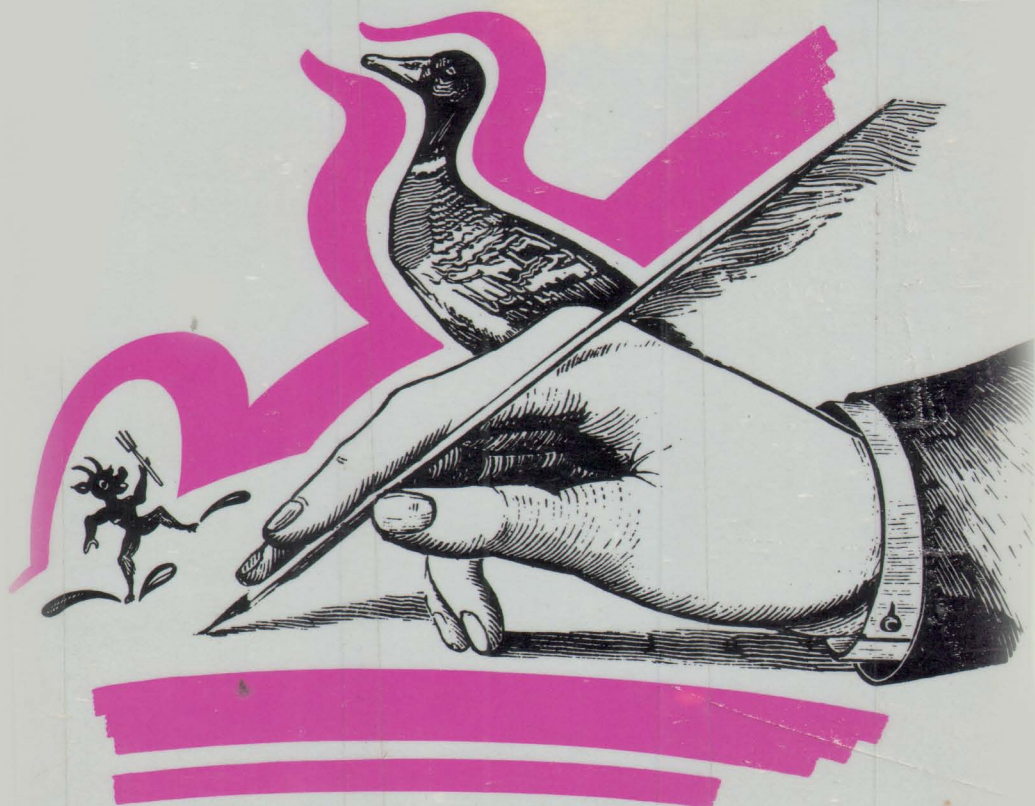

В. БАРАГУРА ЯК Я СТАВ ЖУРНАЛІСТОМ

СПОГАДИ ЗІ СТУДЕНТСЬКИХ РОКІВ 1928-34

VOLODYMYR BARAHURA

**HOW I BECAME A JOURNALIST
REMINISCENCES FROM
UNIVERSITY YEARS
1928 — 1934**

Cover by Ivan Brykovytch

Printed by "Beskyd Graphics", 2559 Dundas St. West, Toronto, Ont. M6P 1X6
Tel.: (416) 761-9882 Fax: 766-8537

ВОЛОДИМИР БАРАГУРА

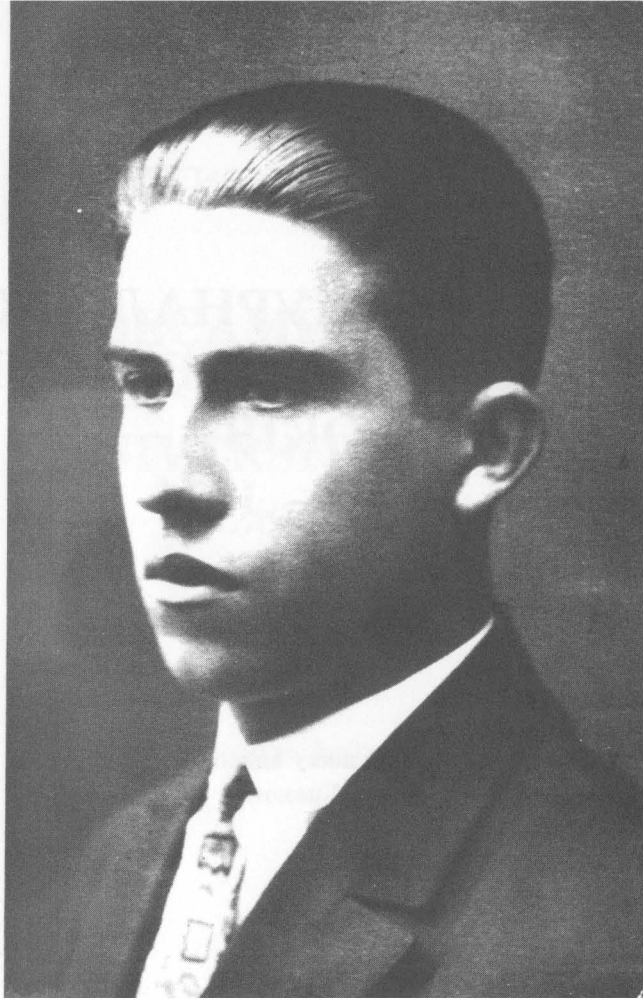
**ЯК Я СТАВ ЖУРНАЛІСТОМ
СПОГАДИ ЗІ СТУДЕНТСЬКИХ
РОКІВ
1928 — 1934**

**Обкладинку виконав
Іван Брикович**

**ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКА КНИЖКА
PUBLISHED BY UKRAINIAN BOOK**

**16 Ріверкрест Ровд, Торонто, Онт., Канада
16 Rivercrest Road, Toronto, Ont. M6S 4H3
CANADA**

Автор після матури в травні 1928 року.

Дружині Марії,
яка ціле життя шукала квітки щастя —
присвячую

ПРО АВТОРА

Володимир Богдан Дмитро Барагура нар. 8-го листопада 1910 року в сім'ї судового урядовця в Немирові коло Рави. Початкову школу закінчив у рідному містечку, гімназію „Рідної Школи” в Яворові. В 1934-му році здобув ступінь магістра філософії в ділянці слов'янської філології.

Педагог, журналіст, редактор і письменник. Написав численні статті, есеї, розвідки й виголосив багато доповідей на виховні й загально-громадські теми. Співробітник численних газет і журналів в Україні — „Новий Час”, „Нова Зоря”, „Життя і Знання”, „Рідна Мова”, „Наша Культура”. Журналістичну працю продовжував під час війни та на еміграції в Німеччині („Неділя” в Ашаффенбурзі). Тепер співпрацює в щоденнику „Свобода” та інших періодичних виданнях.

Як письменник для дітей дебютував у „Малих Друзях”. Співпрацював теж у інших дитячих та юнацьких періодиках — „Дорога”, „Юнак”, „На Варті”, „Крилаті”. Від 1954 р. є редактором журналу для дітей „Веселка”, видання УНС. Зредагував кілька книжечок для дітей у серії „Бібліотеки „Веселки”, опрацював методичний порядник „Веселка в школі”.

Є автором кількох книжкових публікацій — „Суть і завдання літературної критики”, „Ідея і форма літературного твору”, „Літературна творчість у світлі психоаналізу”, „Виховання в інтернаті”, „Микола Хвильовий”.

Опрацював важливіші доповіді про Романа Завадовича, Вадима Лесича, Катерину Перелісну, Оксану Лятуринську.

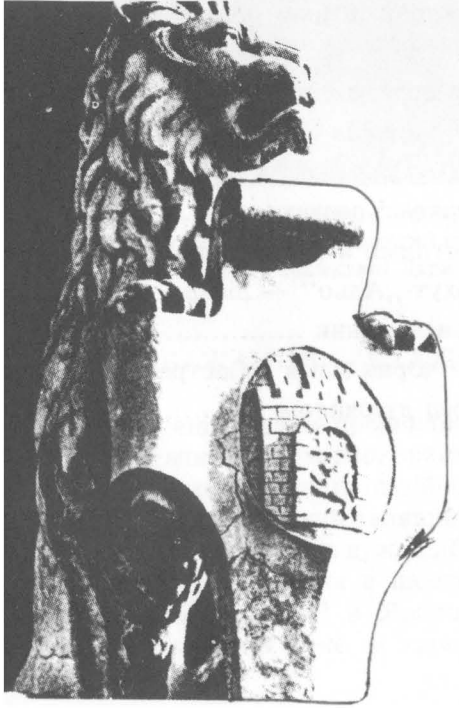
Отримав кілька літературних нагород і відзначень — за „Меч і книгу”, „Калиновий міст”, оповідання „Направлена кривда”, „Витязь лицарського турніру”. Його збірка історичних і біографічних оповідань для дітей і молоді „Меч і книга” появилася двома виданнями.

Останньо був опублікований його нарис „Повернутий лист”. Готова до друку є збірка спогадів п. з. „Воєнні переживання сірої людини”.

Мав кілька авторських вечорів у ЗСА та Канаді. З останніх його есеїв треба згадати — „Чверть століття „Веселки”, „Дитина й її література”, „Ілюстратор і дитина”, „Чому Івась не читає”.

*„Дитячі журнали на еміграції”, „Минуле, сучасне й майбутнє
„Веселки”, „Минуле й сучасне американської психології”.*

Є членом Спілки українських журналістів, Пласту, Літературно-мистецького клубу, Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді. Поміщений у кількох біобібліографічних довідниках — українських, американських та міжнародних.

Герб Львова — Лев на сторожі.

ЗМІСТ

I. Мое задушевне бажання — стати журналістом	9
II На роздоріжжі — що й де студіювати?	11
III Студії слов'янської філології	17
IV Стаю на шлях журналістики	33
V Побутове життя студентів	43
VI Праця студентів поза університетською програмою	53
VII Студентська Корпорація „Чорноморе”-Львів	65
VIII Гурток Студентів Україністів — Богдан І. Антонич ..	69
IX Улюблені студентські розваги	77
X Зустрічі з маркантними й видатними постатями	81
XI Д-р Василь Кархут-„Альо” — лікар, пластун, громадянин і письменник	87
XII Дім страхіть — чорна магія й „астральне тіло”	91
XIII Поцілунок перед дзеркалом	97
XIV Епілог	103

Загальний вигляд Львова — вежа львівського ратушу на тлі веж Львова, з якої 1-го листопада 1918 року повівав український національний прапор на знак відновлення Української Держави.

I. МОЄ ЗАДУШЕВНЕ БАЖАННЯ — СТАТИ ЖУРНАЛІСТОМ

Мої журналістичні зацікавлення проявилися доволі рано, ще в першій клясі гімназії. Я вчився приватно, проживаючи в Немирові. Моїм інструктором був учень сьомої гімназійної Лесь Котович. Він був єдиним сином убогої вдови, який залишився в живих з-поміж 17-ти дітей, які померли від сухіт. Був дуже здібний, але через кволе здоров'я перервав шкільне навчання в шостій клясі української приватної гімназії „Рідна Школа” в Яворові, віддаленого від Немирова 17 кілометрів. Вчив мене за харчування й невеличку грошову винагороду.

Хоч часово виступив із гімназії, проте не порвав зв'язку зі школою й дописував до шкільного журналу, який друкувався на „шапірографі”, на доброму папері фіолетовою фарбою. Мав він у своїй домашній бібліотеці раніші примірники журналу, які я пильно переглядав і жадібно вчитував. Зокрема запам'ятався мені малюнок гармати, з жерла якої вилітає в полум'ї й димі куля, а під малюнком зловісний підпис: „Страшна гармата, готова кожної хвилини весь світ запалити”.

Коли наступного шкільного року я склав вступний іспит до другої кляси гімназії і став її учнем, я мав велике бажання стати співробітником шкільної газетки, але бракувало мені відваги, хоч я писав одні з кращих шкільні задачі, зокрема на „вільні теми”. Це була наче увертюра до моєї пізнішої праці в журналістиці.

II. НА РОЗДОРІЖЖІ — ЩО Й ДЕ СТУДЮВАТИ?

Моя журналістична „кар'єра” тісно пов'язана з моїми студентськими роками в Львівському університеті „Яна Казімержа”, де я записався в 1928/29 рр. на філософські студії гуманістичного факультету в ділянці слов'янської філології, взявши за головний предмет польоністику і побічний україністику з пляном зробити згодом другу магістерку, а потім докторат. Тому мої журналістичні зацікавлення будуть проходити рівнобіжно та переплітатися з подіями мого студентського життя.

Але я не став відразу студентом філософічного факультету й не відразу опинився на студіях у Львові. Мені найбільше відповідала гуманістика, але мій батько дивився на справу з життєво-практичного боку й настоював на тому, щоб я студював ветеринарію. Мені ця перспектива не усміхалася, бо тварин я боявся й любив їх здалеку, а медичні студії, хай із людськими, чи тваринними пацієнтами, мені не відповідали. На вид крові я умлівав.

Але батько на живому прикладі показав мені, які гарні професійно-матеріальні можливості стоять передо мною, коли стану ветеринарем. Після програної війни з поляками за Західню Україну, батько просидів один рік у таборі інтернованих у Домб'ї коло Кракова. На вимогу польської влади скласти присягу вірності польській державі в заміну вийти на волю й отримати давню австрійську державну посаду судового „офіціала” — батько відмовився, бо тоді рішалася доля Галичини на терені міжнародніх політичних чинників. Українська сторона вважала, що передчасно складати присягу вірності Польщі, яка ще не мала державної юрисдикції над Галичиною. Коли ж антанта врешті признала Галичину Польщі з застереженням дати українцям автономію й польський уряд звільнив в'язнів з таборів, українські політичні чинники дозволили складати присягу новій владі. Але було запізно. Батькові відмовили номінації на його довоєнне становище в судівництві й він тяжко набідився й напрацювався, щоб утримати п'ятичленну родину. Врешті через знайомство й протекцію влаштувався на доволі добру працю секретаря збірної гміни з осідком у історичному містечку рівенського повіту на Волині, яке було колись осідком князів Корецьких, по яких залишився ще замок. Корець лежав над самою границею між Польщею й ССРСР і три кілометри від містечка була вже смуга „нічия”. Через Корець вів шлях на Київ, але в міжкордонній смузі був зарослий травами й бур'яном. Відкривали його тільки для переїзду дипломатичних

автомобілів. Це був час, коли на Волині проходила співпраця в рамках ББВР („Безпартійни Бльок Вспулпраци з Ржондем“) української парламентарної репрезентації з воєводою Генриком Юзефским. Про ці часи львівський гумористичний журнал „Комар“ писав:

В волинській тихій стороні,
Там була кобза на стіні,
Тепер ні кобзи, ні стіни,
Ні тихої, ні сторони...

У цьому містечку при гмінному уряді, якому підлягало понад двадцять сіл із заможним населенням, мав своє бюро й гмінний ветеринар-українець. Поза урядовою платнею, він мав знамениті „боки“, тобто побічні доходи. Торгівці-експортери „беконів“ заграницю мусіли перед висилкою свиней отримати від ветеринара посвідку, що тварини перейшли його лікарський обслід і він печаткою на свинячій шинці стверджував, що дана „штука“ здорова. За кожну „штуку“ експортери платили ветеринареві по одному „злотому“. Інколи такий транспорт становив дві тисячі свиней і стільки „злотих“ готівкою отримував ветеринар. Але він ухитрявся, давав печатку у розпорядження згінників і вони самі печатали тварин. Функція ветеринара обмежувалася до підпису протоколу і списку „беконів“, що вони здорові під час оглядин і завантаження до вагонів. Коли ж знайшлися поміж хворі, чи заражені „штуки“, то згінники брали відповідальність на себе, мовляв, вони занедужали щойно в дорозі...

Була ще й інша трудність, що я не похочував іти на ветеринарію. Під впливом гмінних урядовців, якими були або „кресові“ поляки, або українці-волинці, чи колоністи-чехи батько хотів, щоб я студіював ветеринарію в Варшаві, далеко від революційної української львівської студентської молоді. Я поступився батькові щодо ветеринарії, але під умовою, що запишуся до „Академії ветеринарної медицини“ у Львові.

Дістатися на ветеринарію, подібно як на медицину, було тяжко через „номерус клявзус“, який обмежував скількість студентів узагалі через брак місця в лябораторіях, а зокрема стосувався українців. Але через різні знайомства батько домовився, що в заміну за влаштування мене на ветеринарію, він подбає, щоб учителька-українка з Галичини отримала посаду на Волині.

Щоб дістатися на ветеринарію треба було скласти вступний іспит із зоології, ботаніки, фізики й хемії. Я готувався пильно до екзамену, бо фізика й хемія приходились мені тяжко. На іспит

прибуло понад дві сотні кандидатів. нас примістили в авлі Академії. На іспит прийшов сам „магніфіценція ректор”. Замість питань із згаданих раніше предметів, він розказав нам про студії ветеринарії і дав всім написати завдання на тему „Чому я вибрав ветеринарію”. Тема т. зв. „вільна” й мені було легко її написати, хоч я писав неширо. Я був переконаний, що маю ветеринарію „в кишені”, бо на підставі батькового домовлення мав мене протегувати проф. Травінські. Яке ж було моє здивування й хвилеве розчарування, коли на списку прийнятих у студенти я не знайшов свого прізвища. Згодом це розчарування, яке мало підклад подразненої амбіції, змінилося в ...задоволення.

Я пішов до секретаріату спитати про причину моєї невдачі і в розмові з „педелем” я довідався, що проф. Травінські саме виїхав до Відня на з’їзд викладачів ветеринарних знань.

Я вернувся додому. Батько заохочував мене поїхати до Вільна на агрономію, яка на Волині давала теж добрі заробіткові можливості. Їхав я поїздом майже 24 години. Наперед залізничний шлях стелився чудовими лісистими околицями Волині, потім вужчою батьківщини Лесі України — „волинським Поліссям”, рівниною, вкритою білим піском, поміж яким тут то там на оазах зеленіли полоси трав, в даліні майоріли соснові гайки з бартями на деревах і час від часу виринали людські оселі з біленькими хатами, квітниками, городами, садами, левадами та плянтаціями хмелю, який плекали чеські колоністи. Увихалися жінки, молодичі, дівчата, дядьки й діти різного віку, що нагадували мені персонажі з „Лісової Пісні” Лесі України.

З вікна вагону я нашвидку міг прочитати написи по-українськи: „Кооператива”, „Рідна Хата” (читальня на зразок галицької „Просвіти”), а на одному роздоріжжі на придорожному стовпі побачив я вирізану пластову лілейку, вплетену в тризуб. Це, мабуть, пластуни, які пливли суднами по водах Волині й Полісся залишили тривалий слід свого тут перебування. Ні польська поліція, ні „Корпус Охрони Пограніча” (КОП) не зауважили цієї „протидержавної” відзнаки.

Згодом поїзд вкотився у непроглядну пушу дерев, чагарників, кущів, витких рослин, галявин, озерець, порослих комишами, очеретами, водоростами, водними квітами, зокрема лілеями. Співплатства та голоси лісових мешканців розлягалися довкруги. Ці лісові простори межували з заповідником, де збереглися залишки вигибаючої породи зубрів. Соняшні промені з трудом просотувалися вузькими смугами через гущу верховіття.

Спроквола поїзд викотився з темної, вологої лісової гуші на безлісу рівнину мокряків, боліт, баюр, драговини, трясовиння, прорізаного рівчаками й канавами, якими вода спливала до водоймищ. Залізничні рейки були прокладені на земляних насипах. Поїзд просувався повільно, обережно, тяжко посапуючи, часто проїздив прокладеними над баговинням мостами.

Так ми добилися врешті до старовинного міста Вільна, яке відограло і в нашій культурі видатну роль церквами, монастирями, друкарнями й де перебував Тарас Шевченко. Я мав адреси кількох українських студентів і Українського Студентського Товариства, куди треба було новим кандидатам звернутися за інформаціями. Йдучи вузькими, крутими вулицями цього історичного литовського міста, я зауважив, що в багатьох сутеренових помешканнях у вікнах старовинних камениць були карточки про винаєм квартир студентам. Щоб збутися валізки, я зайшов до однієї камениці й домовився з господарями про хвилиний винаєм кімнати. Тому що це був ще вакаційний час, власники радо погодилися прийняти мене, хай і на одну ніч.

Незабаром я добився до камениці з адресою УСТ. Я подзвонив до дверей. Відкрила мені середнього віку жінка й я запитав, чи можу бачитися з таким то студентом. Вона відповіла, що в попередньому році жив у неї цей студент, але поїхав на вакації і вона не знає, чи винаймить поновно квартиру. Це мене здивувало, бо в газеті було оголошення, що тут приміщене УСТ, отже хтось повинен урядувати. Почувши, що я питаю за українським товариством, жінка зробила перелякану міну, майже виштовхнула мене на коридор і затріснула напів-відкриті двері. Я почув, як вона перекутила ключ у замку і як клацнув ланцюжок на одвірку. Мабуть, налякалася, що прийшов якийсь емісар „саботажистів”.

Переночувавши, я пішов на другий день до університету ім. Стефана Баторого. Будівля велика, старовинна, правдива „святиня науки”. Кожний, хто переступив її поріг, мусів скидати накриття голови. Гарний звичай... На кінці довгого коридору під стіною стояв велетенський мосяжевий (латунний) ... самовар!

Але я почував себе чужо в тому литовсько-польському місті, початки якого сягають 12-го століття, хоч робило воно на мене потужне враження своєю древністю й патиною минулого. Я зорієнтувався, що тут крім гурта студентів-земляків, живішого українського громадського й товариського життя немає. Я не хотів відчувуватися від свого докільля, в якому я зріс, від своїх колег та

привикати до нових людей, здебільша волинян і поліщуків та до нових побутових умовин. Тому після двох днів перебування я попрощав своїх гостинних хвилих господарів і повернувся додому. Тут застав повідомлення, що мене прийняли на гуманістичний факультет Львівського університету.

III. СТУДІЇ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Головний корпус Львівського університету на тлі веж Львова.

При кінці вересня я поїхав до Львова, щоб полагодити вписові формальності. Хвилюю я затримався в Академічному Домі, де адміністратором був номінально Богдан Кравців, який ноторично сидів у польських тюрмах за „вивротову” діяльність. Фактичним адміністратором цієї „виленгарні саботажистуф” (розплід...) був студент права Іван Плахтина, вихованок родини моєї майбутньої дружини Марусі, хоч тоді я ще про це не знав...

Однак я швидко зорієнтувався, що в Академічному Домі тяжко буде поєднати студії, які вимагають спокою й концентрації з політично забарвленою громадською працею. Проте я не поривав зв'язку з цим центром студентського життя і бував тут чи не щоденним гостем — на дешевих обідах, на закупах у крамничці, на доповідях старших громадян, зокрема д-ра Івана Копача й Володимира Децикевича, опікуна студентів, на студентських

бурхливих вічах, на сходинах Гуртка Студентів Українців. Я пішов жити на приватну квартиру.

При допомозі старших колег я вписав у свій „індекс” виклади й просемінари, які обов'язували на першому році студіїв, щоб мати потрібну кількість прослуханих лекцій, відбутий просемінар і написану просемінарійну працю, врешті складені приписані іспити, які уповноважнювали вписатися на семінар нижчий, згодом вищий та скласти інші іспити, потрібні до здобуття магістерського ступеня.

Я слухав викладів і був учасником просемінара проф. Яна Янова (поляк, можливо українського походження), який був керівником катедри української мови й літератури (офіційно — руської, згодом русько-української). Це була старша людина, колишній учитель

Будинок міської управи — ратуш.

гімназії. Під час Першої світової війни попав у російський полон. З уваги на свою ерудицію і кваліфікації в ділянці слов'янського мовознавства отримав становище професора Ташкентського університету. Знав польську, українську, російську, німецьку, литовську мови й санскрит. Був солідним науковцем-дослідником, зокрема старої української літератури, автором наукових праць. Послугувався методологією російської школи славістів, завзято виступав проти пів- і псевдонауковців. Часто повторяв засаду: „Правдивий науковець не дбає про матеріяльне добро”.

Як викладач і педагог був нудний і не вмів захопити слухачів, ані передати студентам чітко метод наукової праці. Одноманітним, тихим голосом читав свої солідно опрацьовані лекції, на семінарах трудно було второпати про що йому йдеться, бо був дрібничковий. У нього треба було відбутися всі семінари, написати семінарські праці й скласти іспити з описової, історичної й порівняльної граматики української мови та з давньої й новішої української літератури. Більшу увагу звертав він на мовний напрям, бо сам був мовником-спеціалістом. Літературний напрям менше його цікавив, але залежало від студента, який напрям собі вибирав — мовознавство, чи літературу. Кандидатів на ступінь магістра новішої літератури обов'язувало точне знання праць Зерова: „Нове українське письменство” й „До джерел”.

Бувши „старим парубком”, мав деякі дивацтва, нпр. записував на крохмалених манжетах титули праць авторів, яких дораджував використовувати при писанні праць, занотовував там теж теми праць, які давав студентам тощо. Дуже не любив проф. Івана Огієнка, тодішнього викладача мови й літератури на факультеті православної теології Варшавського університету і ставив під сумнів його наукові кваліфікації. Подібні застереження мав до о. Сосенка, який цікавився етнографічно-фолкльорними темами, а навіть присікався до його доньки, яка студіювала україністику.

Згодом у своїх лекціях почав уживати терміну „”русско-українські”, а при кінці моїх студіїв робив заходи, щоб міністерство освіти дозволило йому вживати терміну „український” і викладати українською мовою. Справа була на добрій дорозі, бо університетський сенат і міністерство освіти були схильні піти назустріч, але вимагали, щоб Українська Студентська Громада подала від себе петицію в цій справі. Януф звернувся з пропозицією до студентських репрезентантів підтримати його заходи, на жаль, отримав відповідь у дусі: „Через українську державу до українського університету”. На тому справа притихла.

Врешті професор залюбився й задумав одружитися. Сватав його проф. Лось із Краківського університету з якоюсь своєю кузинкою Марисею Котовичівною. Вона раптом з'явилася з Кракова у Львові й почала студії в Янова. Товаришувала з українськими студентами славістики. Казала, що її батько є дідичем на Поділлі, що він „русин”, а мама полька. Говорила добре по-українськи, ходила з нами на прогулянки, на „ластівку” в опері за 30 грошів, почала вчити мене французької мови, бо мала до мене спеціальну симпатію.

Раз трапилася мені з нею бентежлива пригода. Я не знав, що вона приїхала до Львова в матримоніальних цілях. Раз ішли ми разом на виклади з нового до старого університету при вул. св. Миколая. По дорозі вона стала випитувати мене про Янова. Я щиро сказав, що вважаю його солідним і компетентним ученим і дослідником, але вказав на його від'ємні сторінки, зокрема на мляві лекції. Шойно пізніше я довідався правди й потерпав, що вона повторить нареченому мою характеристику його особи й він мене „спалить” при іспитах. Але Марися була дискретна й Янів ставився до мене весь час коректно, навіть прихильно.

Раз пішов я до іспиту з колегою Улицьким зі Стрия, який не знав про залицання професора Янова до Котовичівної. Ми ждали в кімнаті асистента, поки професор викличе нас до іспиту. Раптом з'явилася Котовичівна, привіталася кивком голови й увійшла до кабінету. За хвилину Янів показався в дверях і перепросив що не може нас іспитувати і прийдеться відкласти екзамен на інший день. Колега Улицький, який доїздив із Стрия, почав протестувати, мовляв, він стратив час і гроші на приїзд. Я сіпнув його за полу, щоб мовчав, але він далі наполягав на іспит. Врешті Янів поденерованим голосом сказав: „Проше, проше бардзо, пане Уліцкі”. Тоді я силою затримав колегу і умовив його, щоб опам'ятався, бо Янів нас обох „скурить”.

Незабаром Янів одружився, перенісся на окраїни міста, купивши віллу. Котовичівна ще якийсь час приходила до університету, але згодом перестала.

У Янова я не закінчив магістерки, бо українська мова була моїм побічним предметом — головним була польоністика. Але з Яновом я зустрівся знову, коли після закінчення безплатної практики в другій польській державній гімназії в Стрії я отримав посаду вчителя польської мови в українській приватній гімназії „Рідної Школи” в Яворові, де сам колись ходив до школи і склав матуру. Тоді я знову вписався до університету, щоб доповнити україністику, здобути другий титул магістра, а згодом докторат. Але ви-

бух Другої світової війни перекреслив мої пляни. Я склав тільки іспит із історичної граматики української мови, в Янова, історії слов'янських літератур у проф. Станіслава Стібера, відбув вищий семінар у Янова та отримав тему праці „Сліди Осіяна в Україні”, якої ніколи не написав.

З проф. Яновом я стрінувся декілька разів під час німецької окупації у Львові. Університет був закритий і професор працював в бібліотечі НТШ. Розмовляли ми двома мовами — він до мене говорив по-українськи, я до нього по-польськи. Скаржився що бідує й ми, бувші його студенти, відвідували його деколи в його хаті і приносили харчі. Тоді я теж стрінув Марисю, на якій воєнні події відбили свій слід. Була пригноблена й мовчавлива.

Другим моїм професором на славистиці був Тадеуш Лер-Сплавінські, викладач старо-церковно-слов'янської мови і автор підручника з тієї ділянки. В нього треба було відбути семінар і скласти іспит таки першого року студіїв, бо це було передумовою дістатися на семінар нижчий. Він вимагав від студентів, щоб читали тексти по старо-слов'янськи, вимовляючи носові голосні. Я при іспиті читав з українською вимовою. Після заслухання моєї читки, професор посміхнувся і сказав: „Пан читаш як дяк в церкві”. Я думав, що перепаду, але він дав мені оцінку на „добре”.

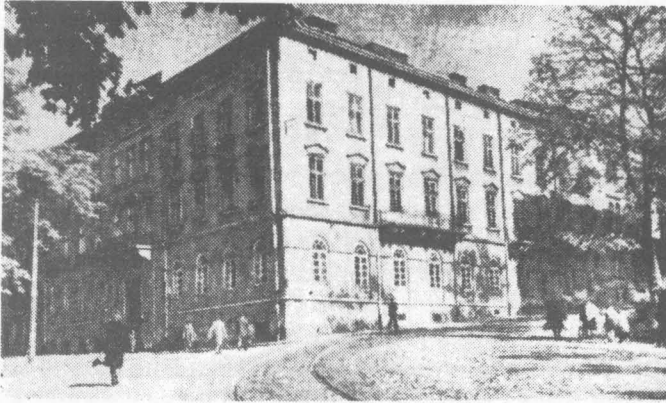
На другий академічний рік проф. Лер-Сплавінські перенісся до Кракова до Ягайлонського університету, а на його місце прийшов проф. Вітольд Ташицкі, зять славного славіста проф. Лося. Новий професор був україножером, вихованим на шовіністичному краківському часописі „Ілюстровани Кур'єр Цодзенни” і ставився негативно до студентів-українців. Він мав звичай вести виклади й семінари спільно для студентів україністики й польоністики. Я сидів коло колеги жида Раппапорта, з яким ми жили у добрих взаєминах. Раз викликав мене проф. Ташицкі до відповіді, попередивши її запитом: „Пан — русін?” На те я голосно відповів на цілу залю: „Я українець”. Жидівський колега почав мене лаяти: „Нацосце то зробілі? Цо вам з тего пшийдзе? Чи то не вшистко едно — русін чи українец?”

Але за деякий час проф. Ташицкі змінив свій шовіністичний погляд на українських студентів. Він побачив, що ми працювоти, пильні, здібні, ставимося до студіїв серйозно і що не всі ми „вивротофци”, як він вичитував у „Кур'єрку”.

Можна собі уявити, в якій атмосфері прийшлося студіювати українським студентам, коли один професор права перед іспитом

спитав кандидата: „А іле стерт подпалілись пан?“ (Скільки стирт ви підпалили?).

Я вирахував моїх професорів на україністиці. Головним моїм предметом була польоністика, літературний напрям. Я рішився студіювати цей предмет із двох причин: перша — щоб мати кваліфікації вчити польської мови в українських середніх школах; друга — катедра була обсаджена в галузі літературознавства добрими знавцями предмету — стареньким проф. Зигмунтом Брухнальським, проф. Євгеніюшем Кухарським і світової слави проф. Юліюшем Кляйнером. Він був жидом-вихристом. Хоч перший іспит я склав у професора Брухнальського, то він мене не цікавив, бо був представником старої школи дослідників літературного процесу — історико-біографічної. Проф. Кухарські звертав уже увагу на аналізу творів на ширшому тлі, але його виклади й семінари були сухі, а його монотонний, „дерев'яний” голос робив їх ще більше нудними й томливими як проф. Янова.

Будинок НТШ при вулиці Чарнецького у Львові. Тут приміщувалася бібліотека, два музеї, бюро й друкарня.

Зате проф. Ю. Кляйнер стосував у дослідах літератури психологічні, філософські, естетичні аспекти й послуговувався допоміжними дисциплінами. Його виклади були знаменито підготовані, спосіб викладу ясний, прозорий, захоплюючий. Єдиною хибою була його трішки шепелява вимова. Викладав у найбільшій залі „старого” університету (при вул. св. Миколая), яка завжди була наповнена вщерть, бо на його блискучі лекції приходили студенти

різних високих шкіл і факультетів. Те саме стосувалося його семінарів — завжди цікавих, вдумливих і глибоких. Вони викликали жваву дискусію.

Особа професора-викладача має велике значення і вплив на слухачів-студентів. Таке велике зацікавлення викликали теж лекції приват-доцента Львівського університету в останніх роках перед Другою світовою війною д-ра Іларіона Свенціцького (потім перезвав себе на Святицький). Він читав лекції з порівняльної історії слов'янських літератур. Хоч його польська мова була ненадзвичайна, проте на його лекції приходили теж студенти різних львівських високих шкіл, а в просторій викладовій залі панувала церковна тиша. Кожна лекція закінчувалася бурхливими оплесками.

Подібний чар викладу професора пережив я на лекціях порівняльного мовознавства в Віденському університеті під час большевицької окупації. Проф. Гаверс, мовознавець світової слави, приковував увагу слухачів майстерним способом викладу такого здавалося б, „сухого” предмету як мовознавство. Спочатку на його лекціях було всього коло 20 слухачів, згодом число учасників поступово зросло, аж професор мусів перенести свої виклади до університетської авлі. Коли підписував мені індекс, звернув увагу на моє українське походження і декілька хвилин присвятив на розмову зі мною, хоч черга за „номінами” стояла довга. Виявив у розмові немале знання української проблематики.

Це тільки дигресією.

Вертаючись до проф. Кляйнера, треба підкреслити, що й вимоги до студентів ставив високі та суворі, строго оцінював письмові завдання й усні відповіді. Проте був справедливий. Був оригіналом. Так захопився романтизмом, що вдягався в пелерину, капелюх та ходив з паличкою з тієї доби. Іспити можна було складати в його приватному мешканні. Були чутки, що його робочий день був укладений із хвилиною програмою й навіть на подружні взаємини мав точно визначену пору й час...

Своїм студентам давав список наукових праць різними мовами передових знавців і теоретиків літератури з ділянки методології літературних дослідів, з філософії, поетики, стилістики, естетики й різних жанрів — поезії, новелі, роману, драми в її різновидах, гумору, комізму, трагізму. Вимагав теж знання світової літератури.

У нього я написав магістерську працю на тему „Український елемент у творчості Йосифа Богдана Зелеского”, використавши основну працю літературознавця, спольщеного волинського українця

Богдана Третяка, який порівнював Залеського до Шевченка (!), численні праці Колесси та різних українських дослідників пісенної народної творчості.

При цій нагоді я познайомився з „Посмертним виданням творів Залеського”, які були в університетській бібліотеці, але їх не позичали загальному читачеві, хіба виказався посвідкою від професора. З цих творів я довідався, що творчість Залеського була не лише „українофільська”, але й „україножерна”. При цій нагоді я познайомився з одним із директорів університетської бібліотеки, який завідував відділом випозичання книжок додому. Це був дуже симпатичний, культурний і пристійний та елегантний д-р Вражей. Він позичав мені на кінець тижня книжки, якими вільно було користуватися тільки в університетській читальні. Завдяки ньому попала мені в руки й закрита на „чотири спусти” збірка-фоліал нецензурно-сороміцьких писань-анекдот Яна Кохановського.

Доля звела мене з д-ром Вражеєм ще раз за німецької окупації, але про це в іншому місці.

Проф. Б. Третяк пішов задалеко в оцінці Залеського, порівнюючи цього третьорядного поета до Т. Шевченка. Для прикладу даю одну з „думок” про козака:

Я ніколи не заплачу,
Гучу, кричу, грам і скачу...

Коли початково Залеський писав:

Боже, з лзамі благам тебе,
Дай мі по сьмерці Україне в небо...,

то в посмертному виданні вже пише:

Боже, з лзамі благам тебе,
Юж мі не давай України в небо...

Іспити з польської описової й історичної граматики я складав у проф. Генрика Гертнера. Він був автором складеної за новими методами описової граматики польської мови. Ця його праця викликала гостру, неприхильну критику інших мовознавців, зокрема варшавського філолога проф. Станіслава Шобера, теж автора університетського підручника „вспулчесней польцизни”, яка досі обов’язувала до іспитів. Можливо, що ця критика була з конкурентних міркувань...

Старші колеги лякали нас, що проф. Гертнер ставить неприхильно до студентів-українців. Особисто я переконався, що він був лагідною, привітною людиною й успокоююче впливав на кан-

Семінар вищий української філології в академічному році 1932/33.
Перший ряд: Богдан Ігор Антонич, Ярослава Винарчук, проф. д-р Ян Януф, асистент Йосиф Шемлей, Леся Мельник-Кулицька. Другий ряд: Ірина Шкварок-Книш (невидне лице), Леся Селянська-Ковалюк, Марія Кушнір-Барагура, Надя Глібовицька, Наталя Горбайчук, Ярослав Рудницький. Третій ряд: Степан Щурат, Теоктист Пачовський, Іван Романюк, Михайло Литвин, Володимир Барагура, Оля Юсків-Геник-Березовська, Богдан Романенчук, Калістрат Добрянський, Леонтиня Коляджин-Боднарук, Ярослав Улицький, Ольга Глинчак-Ковалик.

дидатів до іспитів, ставив приступні питання і не був скупий на позитивні оцінки. Казали, що він злагіднів, бо хворів на туберкульозу чи на пістряка горла. Помер на другому році моїх студіїв. Його місце зайняв проф. Ташицкі, який початково викладав старо-церковно-слов'янську мову, а місце Ташицкого посів проф. Стібор.

Мушу позитивно ствердити, що всі професори в ділянці слов'янознавства ставилися до студентів-українців коректно, крім початково проф. Ташицкого, який швидко змінив свій погляд.

Зате пострахом усіх студентів був професор польської історії Станіслав Закшевскі, ендек (народова демокрація, польські націоналісти під плащиком „демократів”). Він був при іспитах дуже строгий, зокрема вимагав знання своїх викладів, які треба було вивчати зі скриптів, що їх циклостилем помножували студенти. В

цього професора я мусів здавати „вядомосці з гісторії політичної народу польського” і „вядомосці о Польске вспулчесней”. Він мав звичай питати кандидатів по п’ять нараз. Саджав рядком на кріслах, починав від ліва, а коли запитаний не вмів відповісти взагалі, чи не відповів задовільно, тоді наступному ставив те саме питання. Нове питання починав знову „від печі”.

Я прийшов до іспиту з трьома поляками, між ними з моїм приятелем колегою Гржибом, який приставав з українцями, а мене кликав „ойцец”. П’ятою була жидівочка. Гржиб не знав, що Закшевські питає групою і під дверима випихав мене першого: „Ідзьце, ойцец, первсі”. Я не хотів, але Гржиб пхнув мене силою, хоч це нічого не допомгло, бо професор загнав до кабінету цілу групу. На кінці посадив мене, а передо мною жидівочку. Я матеріал з підручника знав, але викладів професора не мав часу „визубрити” і тремтів, щоб себе не „загнути”. Але Бог милував. Жидівочка передо мною дістала питання про монастирі на Атоні і наплутала такого, що на всі питання прийшлося відповідати мені. На цьому „коніку” я виїхав добре, бо професор, вдоволений моїми відповідями, вже інших питань мені не ставив.

Неофіційним асистентом Закшевского був о. Теофіль Коструба, монах, заавансований дослідник історії України і професор цинив його дуже високо. Віщував йому гарне наукове майбутнє. На жаль, о. Коструба помер передчасно на сухоти костей. Другим асистентом був д-р Дума, але я знав його тільки з вигляду.

Треба признати, що польська історіографія правильно розуміла проблему Русь-Україна й Московщина-Росія й ніколи не плутала цих понять і термінології. Вона точно й чітко розмежовувала історичні процеси Київської Русі-України й пізнішої Московії-Росії. Зате щодо козацьких визвольних змагань, Хмельниччини, гайдамаччини й коліївщини вона займала становище, що це бунтівники, („Хлопске бунти”) проти Корони польської, які мали радше соціально-економічне підложжя, викликане бажанням пімсти, ніж політично-державницьке.

Так само проф. Адам Фішер, який мав катедру етнографії й фолклору, ставився до українців прихильно, бо й більшість його учнів були українцями.

Це коректне, позитивне, а навіть прихильне ставлення професорів-поляків до українців-студентів можна пояснити тим, що всі студенти славістики-україністи мусіли студіювати частину предметів із польоністики. Всі професори були поляки, а кілька асистен-

тів було українців. У Янова початково Йосиф Шемлей, потім Теокист Пачовський, у Закшевского о. Теофіль Коструба й д-р Дума, а Фішер теж мав асистента-українця, тільки я не знав його прізвища, бо цієї ділянки я не студіював, лише стрічався на викладах із своєю симпатією, що згодом стала моєю дружиною — Марусею Кушнір. Януф і Фішер радо фотографувалися з українськими студентами.

Кожний кандидат на ступінь магістра слов'янської філології мусів прослухати приписану скількість годин і скласти іспит із „головних засад філософічних наук” що включали — історію філософії, силуетки видатних філософів, основні засади їхніх філософських систем, логіку й психологію.

Філософію т. зв. „стислу” викладали три професори: найстарший віком і найбільш авторитетний Казімерж Твардовскі, наймолодший Казімерж Айдукевіч, автор університетського підручника-хрестоматії філософських систем і Мсціслав Вартенберг, строгий і вимогливий та химерний, бо мав докучливий ревматизм і артрит, які дошкулювали йому найбільше пізньої осені, взимку й ранньої весни, саме тоді, коли відбувалися іспити. Психологію викладав, здається єдиний, проф. Мечислав Кройц.

Початково я слухав викладів проф. Твардовского, але він починав їх о 7-ій год. ранку в залі „старого” університету і то починав дуже точно. Не можна було спізнитися ні на секунду, бо закривав двері на ключ. Тому я перекинувся на Айдукевіча і Вартенберга, але через виїзд Айдукевіча, прийшлося мені складати іспит у Вартенберга.

На мою біду реченець іспиту припав мені в сльотливий, холодний, вітряний вечір раннього листопада. Коли я увійшов до кабінету професора вдарила мене страшна горяч, що йшла від шипучих кальориферів. Вартенберг сидів, а радше пів-лежав у кріслі-лежаку, обкутаний коцом. Був дуже нервовий, руки його тремтіли, щохвилини його обличчям пробігала болюча гримаса, тіло судомно підскакувало. Проте іспит пішов мені гладко і професор дрижучою рукою в рубриці „вислід” поставив ноту „добрий”.

Ходив я теж на надобов'язкові лекції доцента Казімержа Сосніцкоґо, який викладав педагогіку, дитячу психологію, дидактику й методику навчання. Я слухав цих лекцій із трьох причин: з цікавості, з практичного боку, що вони в майбутньому пригодяться мені в шкільному навчанні і... з одної поза-інтелектуальної й поза-наукової причини — на них ходила й моя симпатія Маруся...

Львівська політехніка.

У лектора Сосніцкого слухачі добровільно складали на закінчення академічного року іспит т. зв. „колльоквіюм” і отримували посвідку. Хоч лекції були необов’язкові, то людина, яка ставиться до студіїв поважно, хоче бути до іспиту приготована. Ми, тобто Маруся, її товаришка від серця Оля й я вчилися разом. Біда була в тому, що вони обі мали слухову пам’ять, а в мене була зорова й вивчання в голос перешкоджало мені. Але я вдавав, що слухаю пильно, бо хотів бути в товаристві моєї симпатії, хоч це коштувало мене подвійно часу й зусилля — я мусів вдома вдруде читати виклади доцента потиху. Але чого молодий студент не зробить для кохання!

Перед іспитом мої дівчата запропонували, щоб ми перепитували себе з вивченого матеріялу. І тут знову заковика, яка нагнала мені багато страху й я майже не хотів іти до іспиту. Інакше сприймають

матеріал жінки, інакше чоловіки. Маруся й Оля лепетали завчене в деталях, а я — „ні бе, ні ме”... Як мені йти до іспиту? Але піти мусів. І іспит склав негірше від дівчат. Діло в тому, що чоловіки думають „глобально”, узагальнюють, і тому їхні усні іспити мають характер не прямих відповідей на питання, а проходять у формі дискусії поміж екзаміратором і іспитником.

З уваги на те, що кандидатів на вчителів середніх шкіл було багато, нам дораджували додатково студіювати ще якийсь предмет, на який був попит, хоч ці студії не мусіли бути завершені дипломом. Я рішився доповнити свої кваліфікації фізичним вихованням. У Львові не було студій фізичного виховання на університетському рівні. Зате організовано курси гімнастики й методики та дидактики навчання цього предмету. Крім того кожний кандидат мусів прослухати приписану скількість годин на медичному факультеті з анатомії, гігієни, фізіології. Практичні лекції гімнастики й легкої атлетики та спорту провадив інструктор Ржепка, який теж давав нам покази методики. Ці лекції відбувалися вечорами в гімнастичній залі, а влітку на спортовому майдані — гри, біги, скоки, мет диском, ратищем, стусан кулею, принципи гри в футбол.

Медичні виклади відбувалися при вулиці Пекарській, де був факультет медицини й університетський шпиталь. Нам не хотілося ходити так далеко та й лекції з анатомії нас не дуже цікавили. Як асистент професора розклав кості на довженному столі і став кожну з них називати, то нам у голові закрутилося. Але при кінці триместру треба було дістати „номен” у індексі. Нас кількох прозивали цей вечір, коли професор давав підписи. Між цією групою був і мій приятель колега Гржиб. Ми вирішили піти до закладу анатомії й просити підпису. І знову Гржиб випихав мене першого: „Ідзьце, ойцец, первсі”. Ми довго стояли під дверима закладу й вагалися подзвонити тим більше, що забули як викладач виглядає. Але біда вчить ворожити. Врешті я задзвонив. За хвилину відчинив двері чоловік у білому халаті і спитав: „Чем моге паном служиць?” Ми спитали, чи могли б бачити проф. Марціняка і отримати підпис в індексі. На оправдання я щось невиразно промимрив. Яке ж було наше зніяковіння і збентеження, коли людина в халаті простягнула руку і представилася: „Марціняк естем”... Ми вмовкли й похнюпили голови. Але професор витягнув перо й кожному з нас поставив „номен”. Ми подякували і прожогом чкурнули.

В університетській авлі час від часу відбувалися виклади або й цілі цикли викладів гостинних професорів із інших університетів.

Пригадую собі прецікаву серію лекцій професора російської літератури з Ягайлонського університету про Толсто́я.

Кілька триместрів ходив я на лекції „рускаво езика”, які провадив бувший секретар польської амбасадн в Москві.

Поруч викладів, семінарів, вправ, готування до іспитів вдома, приходилося студентам багато часу просиджувати в бібліотеках і архівах — в бібліотеці семінарійній, загально університетській, Баворовских, Оссолінских та Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, оо. Бернардинів, Українського Національного Музею.

Я любив готуватися до іспитів в читальні університетської бібліотеки, де просиджував інколи від 8-ої години ранку до 9-ої вечора. Тут було тихо, вигідно, ясно, довідники були в кількох примірниках і можна було замовляти їх заздалегідь. Я познайомився з бібліотечним педелем, який подавав книжки. Коли попнт на дану книжку був великий, я підтверджував резервацію „злотим” і мав запевнену книжку на наступний день.

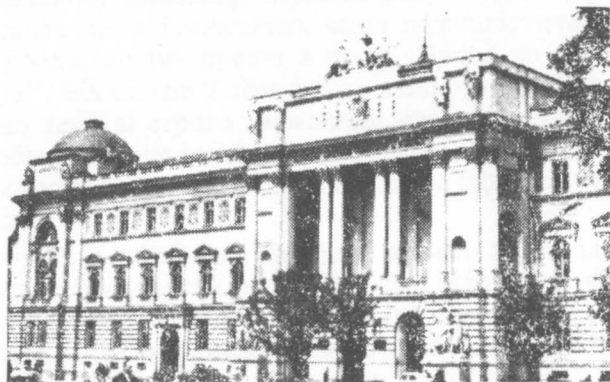
Деякі книжки можна було позичати на кінець тижня додому, деякі на два-три тижні. Тут помічним мені був д-р Вражей, керівник відділу випозичальні. Семінарійними бібліотеками я користувався рідше, бо тут було доволі гамірно, рухливо, студенти вешталися сюди й туди, було забагато знайомих, зокрема гарної статі, а це кортіло вийти на коридор, погугорити, пожартувати, посміятися.

Українські матеріяли можна було отримати в бібліотеці-читальні і в архівах НТШ, але їх додому не позичали. Великі послуги в вишукуванні потрібних матеріялів давав д-р Микола Андрусак, порадами служив д-р Іван Кривецький і Михайло Возняк, який працював над історією української літератури старої доби та готував підручники й хрестоматії для навчання в середніх школах.

Тому що на час моїх студіїв припав період т. зв. „українізації” в під-советській Україні, який почався розквітом культури й науки, а скінчився жахливим погромом квіту української інтелігенції, в бібліотеці знаходилося багато вартісних видань із літератури й мовознавства — праці Зерова, Перетца, Катрі Грушевської, Синявського, Дорошкевича і проф. Януф вимагав, щоб студенти були з ними ознайомлені.

Були тут теж численні літературно-критичні журнали, бібліографічні показники, твори письменників Яновського, Підмогильного, Хвильового, який мене найбільше зацікавив. Воно так буває, що людину інтересують не так обов’язкові предмети чи теми, а ті, що

в даний момент знайдуться в полі її зацікавлень із власного вибору. До вивчання обов'язкових предметів я себе інколи силував, до особистих зацікавлень тягнула мене якась таємна, нез'ясована, непоборна сила. Про цей аспект студентського і мого особистого життя розкажу в дальшому ході цих спогадів.

Університет ім. Івана Франка.

IV. СТАЮ НА ШЛЯХ ЖУРНАЛІСТИКИ

В останньому триместрі першого року студіїв прокинулася в мене приспана ще з гімназійних часів журналістична жилка. Я написав просемінарійну працю в проф. Янова на тему „Марко Черемшина”. Він оцінив її позитивно, а що був дослідником, який підходив до теми зі строго науковими методами, при обговорюванні її зробив, наче мимоходом, зауваження: „Праця написана рачей з заценцем дзеннікарскім”. (Праця написана радше з журналістичним ухилом).

Я зрозумів — науковцем не буду, не маю на те даних — посидющости, терпеливости інколи роками чекати на наслідки дослідів, дрібничковости вникання в саму суть проблеми. Мене цікавили біжучі, поточні, негайні справи і питання, на які я відчував невідкличну потребу відразу реагувати, поки вони ще „гарячі”. Та й мій стиль писання відбігав від тих вимог, які ставиться до науково-дослідного підходу до теми, до проблеми, до її розв’язки й словесної передачі. Збереження об’єктивности, безособовости теж не було мені притаманне.

Незабаром трапилася мені нагода поспробувати свого журналістичного пера і щастя. Одним із провідників тодішнього студентства був редактор „Нового Часу” Осип Боднарівич. Він започаткував в газеті дискусію на тему „Причини кволости студентського життя”. Я прочитав дві дискусійні статті на цю тему та вирішив і собі забрати слово. Незабаром на мою радість і втіху я побачив в „Новому Часі” мою статтю п. з. „Третя причина кволости студентського життя”. Вона викликала зацікавлення деяких студентських кіл — дехто схвалював моє становище, дехто ставився до нього критично, а то й негативно, зокрема революційно-підпільні кола, бо я радше станув на позитивістично-реалістичні, ніж на чуттєво-романтичні позиції, як тоді було модно казати, „лицарів абсурду”. За кілька днів після появи цієї статті я отримав картку від редактора Боднарівича з запрошенням відвідати його в редакції. Коли я на другий день з’явився, він запропонував мені редагування студентської сторінки. Хоч як мене кортіло стати „редактором”, проте самокритицизм переміг мою амбіцію й я відмовився, мотивуючи її молодим віком, необізнанням з ситуацією і з деталями студентського життя, врешті браком журналістично-

редакторського досвіду. Хтось із моїх старших колег взявся за діло, але ця сторінка довго не проіснувала.

Незабаром мої журналістичні можливості поширилися. Сталося це теж випадково. Я подружив із старшим „залізним студентом” Іваном Савичем Дурбаком, який студіював славістику, але на ділі займався журналістикою, став уже професіоналом як постійний співробітник-репортер і дописувач „Нової Зорі”, католицької газети, яку видавав станиславівський владика Григорій Хомишин, „окциденталіст”, промотор целібату. Редактором її був д-р Осип Назарук, адвокат, журналіст-публіцист, письменник, контроверсійна постать у нашому національному житті. Д-р Назарук був видатним полемістом і завзято спорив із жидівською газетою „Хвіля” (хвилина), але з редактором її стрічався в каварні і грав з ним у шахи.

Я шукав квартири і, поки знайти, на пропозицію І. Дурбака замешкав на короткий час у гостинному помешканні родини Дурбаків. Фактично жила тут Дурбакова мама з доньками, які ходили до середніх шкіл у Львові, а батько о. Савин Дурбак був парохом Теревовлі. Життя в родині Дурбаків було гомінке й веселе, бо тут вечорами і в неділі та свята сходилося мішане товариство. Атмосфера була приємна, але несприятлива для наукової праці, тому Іван шукав окремої квартири з уваги на характер його зайнять — праці в редакції, писання статей, репортажів і дописів, врешті університетських студій, які відсував на останнє місце.

Нарешті ми знайшли дуже вигідне помешкання в віллі при вул. Висп'янського на Личакові, близько будівель медичного факультету й університетського шпиталю. Комунікація теж була вигідна, бо трамвайна зупинка була близько. Жила тут вдова по священику пані Б. з двома синами — старший був к. сотником артилерії УГА, а тепер ревізором Союзу Кооператив, молодший, студентом права, а раніше вчителем народних шкіл, який втратив посаду через свої контакти з „чорною магією” й „астральним тілом”. Справа ця набрала широкого розголосу і зацікавила навіть парапсихологічний інститут Варшавського університету та польську столичну й крайову пресу.

В хвилині, коли ми стали мешканцями вілли, молодший син пані Б. вже порвав з „астральним тілом” і студіював право, хоч свої сугестійно-гіпнотичні здібності вживав інколи, щоб заставити професора давати йому при іспиті такі питання, на які він приготувався.

Площа ринок. Позаду будинок Т-ва „Просвіта”. Тут була книгарня НТШ, редакція „Життя і Знання” та „Діла”.

Іван Дурбак був оригіналом. Вставав вранці о 5-ій год. і на 6-ту біг уже до редакції „Нової Зорі”, яка приміщувалася в приватному помешканні ред. Осипа Назарука. Вставши рано, Дурбак вихлептував склянку молока і з окликом „Ого, вже полудне!” вибігав до трамваю. Вполудне лементував „Ого, вже вечір!”, а пізно ввечорі „Ого, вже рано!” Завжди був обвантажений портфелями, теками й торбами з газетами й паперами. Говорив швидко й малозрозуміло наче з кулемета, часто повторяв ці самі слова й звороти чи речення: „Чіпко, Чіпко, Чіпко (так мене називали колеги), знаєш, знаєш, знаєш... чуєш, чуєш, чуєш”...

Спав на ліжку, застеленим газетами, під подушкою мав скирту газет і журналів, те саме під ліжком. Взимку ходив у шапці-клапані, стопи загортав газетним папером, щоб було тепло, руки впихав у жіночий зарукавок, який носив на шнурку через шию, щоб не загубити.

Дурбак заохотив мене писати до газет і журналів і так бодай частинно заробляти на прожиток, бо вважав, що давати лекції учням, нижче гідности шануючої себе людини. Намовляв мене написати есей на літературну тему про якогось письменника, якого роковини саме відзначали. Я написав, Іван заніс ред. Назарукові. За два три дні каже: — Назарук хоче тебе бачити особисто. Маєш згоситися до нього на приватне помешкання о 6-ій вранці.

Мене здивувала така рання пора, але трудно. Точно в назначеній годині я подзвонив до дверей помешкання д-ра Назарука.

Відкрила мені його дружина, я представився і вона показала мені, в котру кімнату маю ввійти. Постукавши, я ввійшов і остовпів із дива та зняковіння. Ціла кімната тонула в безлічі книжок — на полицях, попід стіни, цілими скиртами на підлозі, а за бюрком, закритий книгами сидів редактор і тільки його гранчаста з великими вухами голова видніла з-поміж них. Кивком руки він дав мені знати, щоб підійти до бюрка. Але як тут знайти бодай стежинку, щоб продістатися поміж горами книг! Не бачучи іншого способу, я почав перескакувати через кучугури книг і так добився до редактора. Тоді він встав, привітався зі мною потиском долоні, взяв мій скрипт і повів мене до довгого стола під вікном, що був наче оаза серед моря книг. Посадив мене поруч себе, розгорнув мій скрипт і, водячи пальцем, почав вголос читати написане. Щохвилини затримувався і висловлював свої критичні, інколи ущипливі, а навіть болючі зауваження, майже завжди негативні: „І це зле, і це недобре і це не так”. Прочитавши так дві сторінки, склав скрипт і каже: — Слушайте, молодий колего! Про цього поета написано вже багато куди краще як ви це зробили. Спробуйте щось нове, свіже. Опрацюйте Хвильового, який саме покінчив самогубством. Як напишете, прийдіть до мене.

На тому моя авдієнція закінчилася, я вийшов червоний мов рак із окропу...

Взявся я за Хвильового, забув за свої студії, цілими днями просиджував у бібліотеці НТШ, перечитуючи твори Хвильового, статті й рецензії про нього, знайомлячись із літературними процесами, які проходили в Україні. Написав я обширний елаборат, який видався мені вдалий і передав його Дурбаком до редакції. Незабаром ця перша моя більша праця почала появлятися частинами в „підвалі” кількох чисел „нової Зорі”. За кожну частину я отримував гонорар чеком.

Згодом відкрилася мені поновно дорога до „Нового Часу”, де редактором став д-р Мирон Коновалець. Я постачав йому дописи з громадсько-релігійного життя на Волині, де саме почалася українізація Православної Церкви, писав я теж фейлетони, репортажі і статті. Ред. М. Коновалець був людиною добрячою. Скільки разів я приносив йому матеріял, він тільки споглядав на нього з-верху, застромлював руку в кишеню, з якої витягав банкнота 5-10 злотих, залежно, скільки попало, і тицькав мені в руку. При тому робив завваження: — Не знаю чи матеріял мені пригодиться, або чи цензура його не скреслить, але одно знаю, що студентіві потрібні кілька злотих. Редактор мав підручну суму 300 злотих, які він міг без

розрахунку виплачувати принагідним співробітникам, чи випадковим дописувачам, до яких належав і я.

Раз рішив я попробувати щастя в журналі „Життя і Знання”, який редагував відомий просвітянський діяч і мовознавець проф. д-р Василь Сімович. Журнал мав науково-популярний характер, був призначений для сільського й робітничого читача та містив матеріали, які цікавили ці прошарки суспільства. Я написав статейку на літературну тему і заніс її особисто д-рові Сімовичеві. Редактор „Життя і Знання” був людиною старшою, незвичайно симпатичною, ввічливою, добродушною, а лагідна, нероблена усмішка завжди ясніла на його обличчі прикрашеному дбайливо пристриженою борідкою. Він у моїй присутності прочитав статтю й одобрив її, хоч застеріг собі виправити її мовно, бо попри журналістично-редакторську працю був ученим лінгвістом-україністом, знаменитим знавцем і автором університетського підручника української літературної мови, з якого студенти славістики, поруч праць Синявського й Курило, мусіли приготуватися до іспитів у проф. Янова.

Д-р Сімович почав зі мною розмову й випитував про мої зацікавлення. Довідавшись, що я маю заінтересування і деяке знання психології й педагогіки, він запропонував мені стати постійним співробітником із тих ділянок знання, бо до літературних тем він мав доволі співробітників. Співпраця в „Житті і Знанні” давала мені також скромний постійний заробіток.

Так нав'язалася наша співпраця, яка тривала й після того, як я переїхав на Волинь, а потім на вчительську практику до Стрия та на працю в Яворівській гімназії. Зустрінулися ми ще за німецької окупації, але про це я згадую коротко в іншій збірці спогадів „Воєнних переживаннях сірої людини”.

Нав'язав я також співпрацю з професором української мови на Православній Теології в Варшаві Іваном Огієнком. Його прізвище було відоме ще учням гімназії завдяки його „Правописним таблицям української літературної мови” й його діяльності під гаслом „Для одного народу одна літературна мова й одна вимова”. Проте проф. Огієнко попав у скрайність, нехтуючи західньо-українськими говорами й відмовляючи їм права участі в формуванні розвоєвого процесу української літературної мови. Він категорично остерігав: „Не вживати — галицьке!”, „Не вживати — західньо-українське!”

Коли я і мої колеги стали співробітничати з видаваними ним журналами „Рідна Мова” й „Наша Культура”, ми старалися переконати його, що таке крайньо негативне становище до західньо-

українських говорів не має виправдання, бо всі говори повинні збагачувати мовні фонди загально-української літературної мови, якщо словництво, звороти, ідіоми відповідають духові й законам української мови. Під впливом нас, студентів молодих співпрацівників Огієнкових журналів, професор поволі злагіднив, а згодом і змінив своє становище щодо проскрибованих раніше говорів.

Співпраця з проф. Огієнком була безкорисна, бо його видавництво не мало фондів оплачувати гонорари, а навіть ми самі мусіли читати коректу своїх писань, які професор присилав нам поштою й ми йому відсилали назад. Але ця співпраця давала мені вдовolenня й продовжувалася поза мої студентські часи, хоч проф. Янів доволі критично ставився до проф. Огієнка, мовляв у нього немає філологічної підготовки й знання наукової методології, щоб виконувати обов'язки професора й керівника катедри української

Будинок обезпеченового Т-ва „Дністер”.

мови. Була чутка, що професор Огієнко за студіями був ветеринарем...

В „Нашій Культурі” й у „Рідній мові” я помістив кілька есеїв на мовні теми та з ділянки теорії літератури, які навіть професор Огієнко видав окремими відбитками. Це: „Суть і завдання літературної критики”, „Поетична творчість у світлі психоаналізи” та „Ідея і форма літературного твору”.

Моя спроба дістатися на співробітника „Діла” закінчилася невдачею. Обізнений уже трохи з журналістичною практикою і мавши зв'язки з редакторами, я сміло пішов до редакції „Діла”. Застав я кількох редакторів — дехто мені незнайомий, а декого я знав бодай із вигляду. Деякі сиділи за бюроками, деяки стояли. Кожний тримав на виделці застромлені гарячі ковбаски („раз на виделце”, як це популярно називали у Львові). Ніхто на мене не звертав уваги. Врешті хтось із них спитав через плече: „Чого вам треба?” Я з'ясував причину й ціль мого прибуття, але мене збули шорсткою відповіддю: „Маємо досить співробітників, не треба нам нових. Вибачте, але в нас на розмови часу немає”. Але заїдати ковбаски був час...

Думаю, що В. Мудрий ставився з нехиттю до молодих людей через неприємний для нього інцидент, який трапився йому в редакції. Зайшов до нього якийсь новак і, мабуть, із доручення підпільно-революційної організації, зневажив його чинно за підтримувану „Ділом” політику УНДО супроти польської окупаційної влади. Цю політику ундисти називали „нормалізаційною”, а підпільники-революціонери вважали її „угодовою”, а то й „хрунівською”.

На тому мої заходи в справі співробітництва з „Ділом” закінчилися. Всетаки приватно від деяких співробітників і співредакторів „Діла” я зазнавав підтримки й заохоти, зокрема від ред. Ст. Волинця, д-ра Івана Німчука і ред. Василя Софронєва-Левицького, які завжди мали для мене прихильне слово заохоти, чи навіть похвали. Д-р І. Німчук при кожній зустрічі зі мною позитивно висловлювався про мої писання, підкреслював поступ, давав поради, дискретно робив критичні зауваження про недоліки. Це його виховне ставлення до молодшого й недосвідченого колеги збереглося й у пізнішому часі, коли ми зустрічалися під час німецької окупації.

Теж ред. В. Софронів-Левицький не забував мене в майбутньому. Коли я перебував у Відні, він запропонував мені переїхати до Плауен у Саксонії, де він редагував газету „Земля” для

робітників із Східних земель України. Але воєнні події покотилися таким головокружним темпом, що не було змоги скористати з його пропозиції. Стрічалися ми ще інколи під час його авторських виступів у Літературно-мистецькому клубі в Нью Йорку.

Моя журналістична праця продовжувалася на першій еміграції в Кракові, коли я став короткий час співробітником „Краківських Вістей”. Ця праця перервалася через мій конфлікт з головним редактором Михайлом Хом’яком. Про цей період я згадую в циклі „Воєнні переживання сірої людини”. Там теж описана моя журналістична діяльність у Львові під час німецької окупації. Вона припинилася, коли доля загнала мене на еміграцію до Відня, бо тут не було умов для такої праці. З хвилиною переїзду з Відня до скитальських таборів у Німеччині, до Швайнфурту-Ашаффенбургу в Баварії в американську окупаційну зону, я став членом редакції „Неділя”, видавцем і редактором якої був здібний, „з крові й кости”, професійний журналіст із закінченою Вищою Журналістичною Школою в Варшаві холмщанин Геннадій Которович. У „Неділі” я видав відділом „українських справ”, тобто проявами нашого громадсько-суспільного, церковно-релігійного, культурно-освітнього, економічного, спортивного життя з виїмком політичних проблем, які залишив за собою головний редактор. „Неділя” стояла на позиціях уряду УНР. Которович мав нахил до сенсаційної манери в журналістиці і з того приводу бували поміж нами розходження.

Про цю мою журналістичну працю поза студентським періодом ширше згадую в інших автобіографічних спогадах — „Воєнні переживання сірої людини” та „В таборах безвітчизняників”.

Як моїм „хрищенням батьком” у журналістиці був Іван Савич Дурбак, так у ділянку літератури для дітей і молоді впровадив мене її ентузіяст, реформатор і подвижник ред. Богдан Гошовський, який менше уваги приділяв формальним університетським студіям, а всю увагу й невичерпну енергію звернув на літературу й видавничу справу — журнали й книжки для дітей різного віку й для юнацтва та виховні публікації для дорослих. Він захопив мене співпрацювати в „Малих Друзях”, „Молодих Друзях”, „Дорозі”. Я написав до цих видань кілька історичних і біографічних оповідань, які згодом увійшли до моєї збірки „Меч і книга”. Ця співпраця продовжувалася й у час Другої світової війни на еміграції в Кракові, опісля у Львові — „Малі Друзі”, далі на еміграції в Німеччині, де створено Об’єднання Працівників Дитячої Літератури (потім Об’єднання Працівників Літератури для Дітей і Молоді — ОПЛДМ). Ця співпраця

відновилася на поселенні в ЗСА й Канаді та довела до заснування в 1954 році журналу для дітей „Веселка”, видання Українського Народного Союзу — „Свободи”.

Мені незвичайно прикро й боляче, що з незалежних від мене причин, через інтриги сторонніх чинників, наша плідна й гармонійна співпраця перервалася в 1972 році й наші шляхи розійшлися з великою шкодою для справи виховання молодого покоління за допомогою друкованого мистецького слова. Але пам’ять про „Гося” і вдячність до нього за спрямування мене на шлях літератури для дітей і молоді зберігатиму до кінця мого життя.

V. ПОБУТОВЕ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ

У студентському житті важливу роль грало повсякденне побутове життя — університетські оплати, помешкання, харчування, одяг, розваги. Студентське суспільство складалося з кількох соціо-економічних прошарків. Найтонша верства це була місцева львівська студентська молодь, яка походила з добре ситуованих родин. Це була т. зв. „львівська аристократія”, „золота молодь”, „панички”, „львівська сметанка”. Ця молодь не турбувалася матеріяльними проблемами і мала через зв’язки, знайомства й протекцію легший доступ до факультетів, де зобов’язував „номерус клявзус” та кращі перспективи отримати працю після закінчення студіїв.

Дещо більший прошарок становили студенти, які жили на провінції в недалекій віддалі від Львова з догідною комунікацією. Вони не муіли постійно жити у Львові, тільки раз чи двічі в тижні доїздили на семінари, вправи, чи виклади, за підписами в індексі. У Львові побували довше, щоб приготуватися до іспиту, або зібрати матеріяли до семінарійної чи магістерської праці, яку могли опрацювати вдома. Мінімальна скількість студентів отримувала стипендії, чи пів-стипендії або несистематичні позички та дрібні допомоги від студентського допомогового фонду, яким керував в університеті о. Стах, римо-католицький священник, професор теологічного факультету. На його руки потребуючі складали підтвержене „свідоцтвом неможности” прохання про допомогу й раз у місяць отець Стах виплачував допомогу навперемінку. Він ставився прихильно зокрема до сиріт по священниках. Був толерантний, керувався гуманними мотивами. Можна було теж отримати зворотну позику на університетські оплати, які не були надто високі, бо університети в Польщі були засадничо державні.

Були ще й „залізні академіки”, які довгими роками просиджували в університеті, але не складали іспитів, ані не завершували своїх студіїв науковим ступенем. Це були або члени підпілля, які більше часу перебували по тюрмах ніж у викладових залах, або „панички”, які марнували час на гуляще життя, або перекидалися з факультету на факультет, чи з одної високої школи на іншу, або взагалі мади якісь інші зацікавлення і студіювали тільки для „фасону”.

Були й такі, що жили в крайніх злиднях, але витривало йшли до мети — здобути вищу освіту. Вони не нарікали, ні не просили

Український Академічний Дім.

нікого про ласку чи допомогу. Про одного такого студента казали, що спить у псячій буді, бо не мав чим заплатити квартири. Через те багато мали підірване здоров'я, зокрема хворіли туберкульозом. Одне було відрадне, що університети мали дуже добру лікарську опіку, а тяжко хворих відсилали на лікування до Криниці в Карпатах або до Закопаного в Татрах, де їх лікували й добре відживляли.

Але найбільшою була група студентів, які серйозно ставилися до своїх завдань і мусли жити впродовж цілого академічного року у Львові. Але й тут були всякі під-групи, а принципом поділу були теж матеріальні умови. Дехто студіював на утриманні батьків, дехто отримував частинно допомогу з дому, решту мусли промишляти якимсь заробітком, звичайно приватними лекціями або кількогадинною працею, в фабриках, підприємствах, установах, організаціях, дехто „давав собі раду”, користуючися утриманням батьками наречених за ціну одружіння. Декого утримували жінки,

звичайно вчительки. Незавидна доля була цих, які жили коштом батьків наречених, бо після скінчення студій, переважно медичних, мали моральний обов'язок одружитися, а за кілька років студіїв „розлюблювалися”, що створювало неприємні ситуації. Я знав одного лікаря, який був чесний і одружився з довголітньою нареченою, якої не любив, але остерігав мене, щоб я не вплутався в таку ситуацію.

Працювали на себе й дівчата або як інструкторки, або кельнерки чи продавчиці в крамницях, деякі розпродували по домах курей із „Маслосоюзу”. Але більшість студенток походила з таких родин, які могли утримати їх в університеті.

Я належав до тієї групи студентів, які серйозно ставилися до своїх обов'язків. Матеріально мені не переливалося. Частинно я отримував допомогу з дому, яку після передчасної смерті батька перебрали на себе дві сестри, бо мамина вдовина пенсія була невеличка. З моментом, коли я розжився на праці позаредакційного співробітника кількох газет і журналів, моя матеріальна ситуація була розв'язана позитивно.

Доволі клопітливою і скомплікованою сторінкою життя студента була квартира, чи як ми називали „станція”. Не всі студенти були спроможні самі оплачувати чинш, треба було підняти згідливого й надійного співмешканця, а це не було легко. Тоді виринали конфлікти, а до них приєднувалися ще й непорозуміння з господарями помешкання. Головною причиною цих непорозумінь було зуживання електричного світла, недостатнє отоплювання квартири та й спосіб життя студентів — пізня година повороту додому, гамір тощо. Ми брали ці справи з гумористичного боку — пакували манатки, здебільша одну валізку з особистими речами, другу з книжками і скриптами, наймали однокінного фіякра й, співаючи, переїздили на нову квартиру.

Академічний Дім міг примістити тільки невеличку частину нашого найбільш потребуючого студентства. Тут жили здебільша політично заангажовані підпільники-революціонери. Атмосфера тут була занадто кипуча й тому не сприяла студіям, які вимагали спокою, зосередження, самоти. Та й часті наскоки поліції, ревізії, арешти, напади польської ендецької студентської молоді спільно з вуличною юрбою і міським шумовинням, демолювали приміщення й обстановку, відпочували багатьох стати пожилцями Академічного Дому.

Тому після кількох днів перебування в АД я знайшов собі скромну квартиру при Вірменській вулиці. Власниками помешкання

були незаможні міщани — чоловік кравець і жінка, яка нерегулярно працювала домашньою прислугою. Господар був тихий, спокійний, жінка тримала його „під пантофлем”. Через те він любив „заглянути до чарки”. Раз трапилося, що перебрав мірку і зробив у корчмі авантюру — побив посуд, поперекидав столики. Власник потурбував його і викинув на вулицю. Франек вернувся додому побитий, покривавлений, в порваному одязі. Ядзя початково накинута на нього, але потім щось поміркувала й каже: — Слухай, Франек. Завтра заскаржиш корчмара до суду.

Франек послухав, відбулася судова розправа і суддя присудив позовникові відшкодування за побиття, страх і часову нездібність до праці. Ядзя вже виробила собі плян: — Слухай, Франек, підеш знову до корчми, наробиш бешкету і дістанеш відшкодування.

І Франек так зробив.

Незабаром за намовою жадібної Ядзі знову повторив свій трюк. Але, кажуть „до трьох разів штука”. Хазяїн корчми подбав про свідків і дав тільки легкого прочухана бешкетникові. Та й суддя став підозрівати, що Франьо інсценізує авантюри. Присудив йому кілька днів „фурдигарні” й наказав заплатити власникові корчми відшкодування за попередні витівки. Поміж подругами запанувало пекло й я рішився перебраться на іншу квартиру.

Цим разом я попав до інтелігентної вдови з двома синами студентами польськими корпорантами-ендеками. Моїм співмешканцем був колега, студент політехніки. Господарі ставилися до нас коректно, ніяких національно-політичних анімозій між нами не було. Але трапився випадок, що знеохотив мене жити на цій квартирі. Раз господиня під неприсутність синів попросила мене направити якусь дрібницю в вітальні. Там я побачив на чоловічій стіні великий портрет у різьбленій золоченій рамі. Це був греко-католицький священник. Цікавість перемогла й я запитав про постать священника на портреті.

— Це мій татусь, уніятський священник. — Я пішла заміж за поляка, дім провадиться по-польськи, сини мої поляки.

За кілька тижнів під якимсь вигаданим претекстом ми впровадилися. Колега пішов мешкати до родини, а я перебрався жити з своїми шкільними колегами — Богданом Онишкевичем і Богданом Романенчуком на дуже гарну квартиру — простору кімнату з окремим входом просто з коридора. Це було в помешканні гімназійного професора Михайла Тершаківця. Тут жилося нам приємно і спокійно. Кожного четверга професор запрошував нас на „літературні підвечірки”. Пані професорова вгощала нас кавою й солодким

і ми годину говорили на теми наукові, педагогічні, громадські, обговорювали біжучі події.

Наступного академічного року з незалежних від нас причин наші шляхи розійшлися й ми не могли мешкати в трійку, а одному було не під силу платити доволі високе комірне.

Відкриття студентської читальні в УАД 1-го березня 1931 р.

Я знайшов собі квартиру на одній із бічних вулиць Городецької, ближче до університету. Тут застав уже на помешканні студента-поляка з Познаня. Це був дуже симпатичний хлопець, але зовсім не орієнтувався в місцевих відносинах, зокрема не розумів українсько-польських взаємин. Тоді саме польські студенти-ендеки робили бешкети початково проти жидів, а потім проти українців. Цей студент звітував мені про настрої польської молоді й критично ставився до її поведінки, а я освідомлював його в ситуації. Ми подружили. він мав дуже добре серце. Коли я раз захворів, він піклувався мною як рідний. Був веселої вдачі, любив витівки. Раз

прибіг задиханий і розповів мені таку історію: пішов на залізничну станцію й побачив там заплакану дівчину з маленькою дитиною на руках. Почав з нею розмову й довідався, що дитина нешлюбна й вона не знає що має діяти, бо боїться їхати до батьків. Він узяв від неї дитину і порадив, щоб вона опустила станцію, а він займеться дитиною. Тоді підійшов до якогось старшого пана й попросив його потримати на хвилину немовля, поки він вернеться. Чолов'яга послухав і приспівував дитині як вона плакала. За той час мій співмешканець утік.

Я насварив на нього, але він переконував мене, що пан напевно за якийсь час, не дочекавшись його повороту, зголосить цей випадок на поліцію й вона займеться опущеною дитиною. Чи це була правда, чи вигадка — не знаю.

Була строга зима 1929 року. Не зважаючи на лютий мороз ми пішли ковзатися на Цитаделю, де на спортивній площі була ковзанка. Тоді я відморозив праве вухо. Тут знайшли ми на льоду майже замерзлого крука. Мій співмешканець узяв його до хати. Крук віджив, але не хотів нічого їсти, аж спробував сиру. Тоді вже залишився жити з нами на квартирі. Сідав на печі і грівся, злітав тільки, щоб підкріпитися. Коли настала весна, ми посадили його на відкрите вікно, щоб полетів на волю, але він не захотів і вертався на своє місце на печі. Згодом вилітав з вікна на дерево, яке стояло на подвір'ї, але вертався знову в кімнату. Врешті одного дня побачив інших круків, полетів із ними й більше не вернувся.

Інша проблема студентського побутового життя, це харчування. Сніданки й вечері студенти звичайно готували самі. Зранку пили молоко, каву, какао, шоколаду, чай, „овомальтину”, модну тоді відживну рідину з різними вітамінами, їли хліб чи булку з маслом або мармелядою. На вечерю споживали „мішанину”, „парівки” (американські „гат-доги” чи „френкфуртери”, тільки куди смачніші), а найчастіше „пikлінги”, тобто вуджені, несолені селедці. До варення студенти вживали „примусів”. Це був невеличкий металевий пристрій, при допомозі якого можна було закип'ятити воду, підігріти готову, чи зварити нескладну страву. Пристрій мав форму сплющеного круглого циліндра, чи бубна з отвором, куди вливалось спеціально спрепаровану бензину. На низькій шийці, що стирчала вертикально, був мисочкуватий запальник з трішки денатурованим спиртом, а на самому верху була покладена наче кухонна плита-решітка. Коли спирт загорівся від сірника, треба було толоком впомпувати згущене повітря з циліндра у шийку запальника. Тоді розпорошена на дрібненькі частинки бензина спалахувала від

горючого спирту й загорялася синім полум'ям. Примус треба було вживати обережно, зокрема часто прочищувати примусною голкою манюсінки отвори запальника. Недбальство могло спричинити вибух і розрив, від яких траплялися каліцтва, зокрема попечення рук, обличчя а то й пожежа. Найкращої марки примуси були шведські „Оптімуси”.

Деякі студенти — селянські й священничі діти отримували час від часу харчові пакунки з дому. Тоді збиралися в них ближчі колеги, які інтуїтивно відчували, хто коли, й де отримав посилку. Починалася „бірбантка” й харчі зникали мов камфора. Дехто забігав на вечерю до Академічного Дому. Кухня АД видавала скромні, але поживні, а найважливіше дешеві обіди й вечері з двох страв. Студенти з більшим апетитом просили кухарів „бб”, скорочено „більше бульби”. Дехто закушував шматком хліба...

Була в АД студентська крамничка, де можна було набути додатково хліб, булки, мішанину, солодке, соду, морозиво, дрібні особисті речі — гребінці, щіточки й пасту до зубів, шнурівки, шкільне приладдя тощо. Крамарем був популярний студент Пелехович. Він кредитував студентам, яким довір'яв. Кухня й крамничка АД могла давати дешеве харчування завдяки пожертвам громадянства, про які дбав опікун студентів Володимир Децикевич. Щось на зразок спудеїв Київської Академії...

Я бував інколи на обідах в АД, бо тут можна було зустрінутися зі знайомими, поготорити, довідатися про новини, плітки. В основному наша „пачка” — кількоро студентів і студенток збиралися в обідову пору в популярній харчівні Чарнецького в середмісті, в серці українського Львова, хоч сам власник був, мабуть, „твердий”. Чарнецький був старшою, добрячою людиною, розумів долю студентів і давав у своїй „молочарні” недорого, смачні й здорові харчі. Його клієнтами були теж довколишні урядовці, емерити та взагалі люди, які не мали засобів на дорожчі ресторани. Було тут чисто, привітно, порції вистачальні. Можна було досхочу посидіти й поготорити при „літератці” пива (одна восьма літри).

Обслуговувала нас „пані Зося”, старша жінка, яка мала „однометрову пам'ять”, тобто, взявши замовлення, забувала його заки дійшла до кухонного віконця й часто приносила не те, що клієнт замовив... Але ми дарували їй ці недогляди.

Чарнецький був співчутливий до студентських злиднів і радо давав харчі „на кредит” студентам, до яких мав довір'я. За обіди платили ми при виході з харчівні самому Чарнецькому, який сидів

за касою й вірив на слово, яке меню кожний із нас мав. Але раз розчарувався і нам з того приводу було соромно, бо обману допустився один із наших колег. Цей студент замовляв дорожчі страви, а при касі зголошував дешевші. При обліку каси власник за якийсь час зауважив, що хтось його обманює, надуживає його довір'я. Він наказав пані Зосі давати йому потайки список страв, замовлених нашим гуртом. Сам слідкував, хто говорить неправду. Одної днини наш несовісний колега сказав, що їв гуляш, а насправді це був котлет. Власник харчівні вибештав винувника як „бурого пса”, але до нас був далі привітний і довір'яв нам беззастережно. Від того неприємного випадку наш гурток зменшився на одного члена...

Таких натягачів-„фраєрів” було поміж студентами більше. Інколи ми йшли гуртом з умовою, що кожний платить за себе. Дуже часто знаходився такий, що „забув” гроші вдома, просив заплатити за нього, але ніколи не віддавав боргу. Раз на забаві трапився випадок, що наш колега „фундував” на право- й на ліво, а коли прийшлося платити, ми мусіли робити складку, бо він не мав чим покрити рахунку. Інші знову при виході з ресторану пхалися перші в черзі й показували рукою касирові, що „оцей платить”, а самі шезали швидко на вулиці і треба було за них платити. Одначе це бували рідкі випадки і таких ми позбувалися зі свого товариства. Часто платили ми за системою „кожний за себе”.

Коли в студентській кишені знайшовся „зайвий грейцар”, ми ходили на флячки, гуляш або „паприкар” і гудзувату „гальбу пільзнера” до пиварні-ресторану Бізанца в Ринку, до Фляйшманової на бублики й бриндзю з лососиною, до пиварень, винярень, нічних льокалів на коктейлі, де „фордансери” вчили охочих дівчат нових кроків до модерних танців-„шлягерів”. Бували ми й у „Народній гостинниці” на комерсах, у ресторанчиках „швидких харчів”, де сідали на дзиглики й заїдали ковбаски „раз на видельце” та попивали пінливим пивом „з-під чопа”. Піна була така густа, що можна було покласти на верх десять грошів і монета не поринала.

Особиста гігієна була теж проблемою. На скромних станціях не було лазень, дорожчі помешкання мали цей люксус, зате господарі не бажали собі, щоб сторонні люди ними користувалися. Але у Львові було багато публічних лазень і парень. Вони були чисті й дешеві. Білизну й постелю студенти давали до пралень, або до жінок-прачок. Одяги чистили в „хемічних пральнях”, які саме тоді почали діяти.

Студенти одягалися дбайливо. Мрією кожного з нас було мати бодай один кращий одяг, пошитий у кравця, але це залежало від

матеріальної спроможності студента. На виклади, семінари та до іспитів треба було приходити в маринарці, в краватці, або в викладному комірі. Студенти мусіли бути гладко поголені і чепурно зачесані. Деякі професори просили опустити залю, коли студент приходив занедбаний. Раз трапився випадок, що кандидат до іспиту прийшов не поголений. Професор витягнув „златого”, казав йому піти до фризiera, а щойно тоді вернутися до іспиту. Іншим разом студент перехитрив професора. Прийшов до іспиту не поголений, але негайно став виправдуватися й вибачатися, що мав труднощі з комунікацією, не мав часу забігти до фризiera, а не хотів спізнитися на іспит. Такою поведінкою обеззброїв професора...

Важливу позицію в бюджеті студентів займала т. зв. „шпира”, тобто оплата кам'яничному сторожеві за відкриття вхідної брами, коли студент вертався пізно додому. Кам'яничні брами закривалися о 9-ій годині вечора. Висота ціни за відкриття залежала від нічної пори. До півночі була 25 грошів, після півночі подвійна. Щоб не ждати на вулиці поки розбуджений дзвінком сторож прийде до брами та щоб уникнути ремствування й нарікань, багато студентів платили сторожам місячну гуртову оплату п'ять „злотих” і отримували ключ до користування. Але не всі могли собі дозволити на таку забаганку.

VI. ПРАЦЯ СТУДЕНТІВ ПОЗА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЮ ПРОГРАМОЮ

Праця студентів не обмежувалася тільки до університетських студій, розв'язування побутових проблем, товариського життя й розваг. Багато часу, енергії й зусилля присвячували ми різновидим ділянкам громадського життя так у студентській, як і у всенаціональній площинах.

В основному все патріотичне, національно свідоме студентство стояло на державницькій платформі, хоч світоглядowo-ідейні та політичні орієнтації були зрізничковані. Більшість студентів були націоналістами, велика частина яких належала до підпільно-революційних організацій та брала активну участь у саботажній акції, зверненій проти польського окупанта, в атентатах на польських державних діячів, відповідальних за проти-українську політику окупаційного уряду, яка мала інколи драконсько-жорстокі форми й ішла під гаслом на „зніщене Русі” та створення „моцарства од моржа до моржа”, а кожний виступ проти цієї політики мав „знамйона збродні” за намагання „одерваня ченсці од целосці”.

Причин до такої дії українства було кілька: невдача наших Визвольних змагань, несправедливе призначення Галичини Польщі державами антанті, недодержання Польщею зобов'язання дати автономію Західньо-українським землям, нездійснення обіцянки створити український державний університет, поліцейний режим, руйнування православних церков на Холмщині в період „ревіндикації”, пацифікація.

Райдуга політичної орієнтації українського студентства була широка. Поруч скрайніх націоналістів-революціонерів (ідеолог — Дмитро Донцов), були помірковані націоналісти та симпатичні націоналістичної ідеології, були консерватисти-монархісти-гетьманці в душі Вячеслава Липинського, були різної масті соціалісти — драгоманівці, радикали, були й нечисленні прихильники лівих орієнтацій — Сель-роб і, на жаль, Комуністичної Партії Західньої України (КПЗУ).

Існували в Галичині ще залишки „старо-русинів”, „твердих”, „москвофілів”, „кацапів” головню серед священиків, хоч ця порода була в стадії вимирання — батьки ще були „старо-руські” а діти — українці. Тут і там ще окремі одиниці поміж студентами зали-

шилися „кацапами” з матеріялістично-кон’юнктурних міркувань — отримати кращі посади, бо поляки, хоч з погордою на них дивилися, то сприяли цій породі людей і підтримували „поржондних русинуф”, як протывагу до національно свідомих українців.

На жаль, цей процес злиття всіх „русинів”, „руснаків”, „карпаторусів”, „мадяронів в один національний український моноліт ще не закінчився (приклад — проф. Магочі).

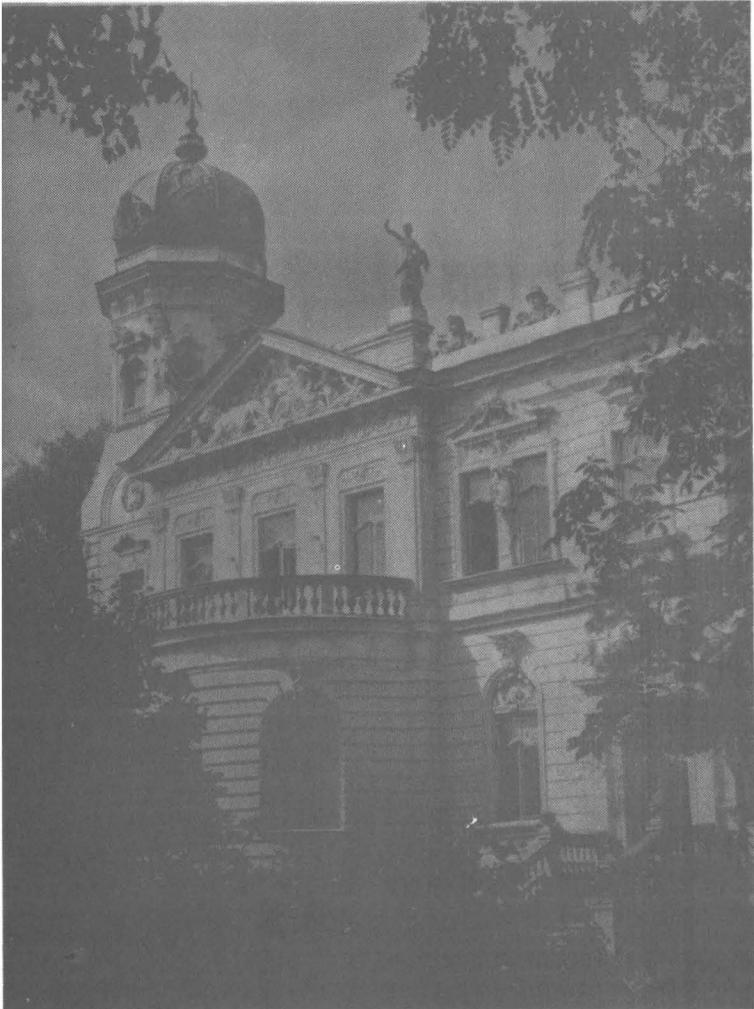
Траплялися й підлі одиниці — донощики, провокатори, агенти-прислужники польської поліції, які працювали на два боки — були членами націоналістичних підпільно-революційних організацій і одночасно агентами чужої розвідки.

Були й наївні, які орієнтувалися на під-советську Україну, вірили в ширість „українізації” (як тепер „гласности” й „перестройки”). Це т. зв. „ікроїди”, які крутилися коло советської амбасади й консула Лапчинського. Деяка частина з них поїхала в під-советську Україну і заплатила головами за свій необачний крок. На жаль, тепер повторяють цю саму фатальну помилку...

Я не належав до категорії „лицарів абсурду”, як залюбки називали себе члени підпільно-революційних груп (улюблений вислів одного з провідників націоналістичної молоді Володимира Михайла Янева на студентських вічах), бо своєю вдачею я не підходив до конспіраційної діяльності. Я побоювався, що нервово не витримаю постійного скривання перед тайною польською поліцією й власними провокаторами, що не зможу виконувати саботажних доручень, що під час арешту й допитів на тортурах „виспіваю” співтоваришів. Я почував себе покликаним до конструктивної громадської праці в культурно-освітній, виховній, а можливо, в майбутній науковій діяльності.

Хоч у принципі я схилився до націоналістичної групи, то офіційно до неї не належав і не завжди схвалював її дії, як дрібні саботажі, палення стирт і панських дворів, напади на грошових листонош, топлення поліцистів тощо, які коштували нас більше втрат, ніж причинялися до покращання нашої політичної ситуації.

Я стояв на позиціях українського державника-самостійника і був прихильником конструктивної, конкретної, реально-позитивної праці в користь народу, передусім його повного національного усвідомлення й національної єдності, двигнення освіти, здобуття фахів і професій, розбудови економіки, плекання й розвитку культури. Цього нам боляче бракувало.

Український Національний Музей.

Я прийшов до переконання, що причиною програювання нами Визвольних Змагань 1917-22 рр. були не так „воріженьки”, не так несприятливе географічне положення й відкриті кордони, не антанта й зовнішні обставини, але ми самі. Після поверх трьох століть поневолення історія дала нам вимріяну шансу здобути державну самостійність, але ми цієї шанси не використали.

Я стояв на становищі, що „після бучі кулаками не вимахнуть”. Треба взятися не за спізнену, безвиглядну боротьбу, а за позитивну, кропітку, мозольну щоденну працю, щоб у тяжкому становищі, в яке ми самі себе вманеврували, придбати якнайбільше здобутків, зокрема „вчитись так, як треба, щоб мудрість була в нас своя”.

Тому студентом я належав до легальних чи пів-легальних студентських товариств і організацій — Української Студентської Громади, Гуртка Студентів Українців і пів-легальної Корпорації „Чорноморе”-Львів.

Українська Студентська Громада мала легальний статус. Вона гуртувала всі студентські секції, керувала студентським життям у справах, які стосувалися цілості його інтересів, інформувала студентство про спільні дії в загально-національних і громадських питаннях, як протести, маніфестації, демонстрації, здвиги, всенациональні свята й роковини, походи на стрілецькі могили, дні всенациональної жалоби — страта на шибениці Біласа й Данилишина, похорони ген. Омеляна Гарнавського тощо. Вона репрезентувала студентство на зовні й перед університетськими властями, тримала зв'язок із загально-громадським сектором, заохочувала студентство до участі в громадському житті, зокрема в культурно-освітньому секторі в терені.

Свої директиви розповсюджувала письмами, оголошеннями, летючками, а найчастіше скликанням загально-студентського віча. На вічах здебільша промовляли „лицарі абсурду”, опозиція не мала великого голосу. Цими промовцями були — запальний Володимир Михайло Янів, зрівноважений, спокійний, діловий Зенон Коссак, філософський Дмитро Штикало, Микола Дужий, Богдан Кравців. Менше вимовні, зате більш демагогічні були — Дмитро Грицай, Ярослав Старух, Роман Мигаль. Віча бували інколи бурхливі й гомінкі, але ніколи не кінчалися бучею, чи авантюрами.

Студентська молодь працювала над розбудовою Українського Національного Музею ім. Митрополита Андрея Шептицького, який закупив чудовий дім для цієї культурної установи. Ми не тільки упорядкували його під проводом кустоса д-ра Іларіона Свенціць-

кого (потім — Святицького), але й помагали каталогувати, описувати, двигати й розмішувати музейні предмети й експонати. Багато студентів зобов'язалося присвятити якусь скількість годин копати рови на підвалини під добудову й поширення приміщень Музею.

Під час вакацій студенти помагали археологові проф. Ярославів Пастернакові розкопувати залишки руїн княжих будівель у Галичі. Туди їздили теж студенти на прогулянки відвідувати старовинні підмурівки княжих палат і церкви.

В неділі і свята виїздили ми на села з гутірками, доповідями, „чарівними лямпами” — діяпозитивами. Дехто провадив хор, режисерував і ставив театральні вистави з самодіяльними гуртками молоді при читальнях „Просвіти”, приготовляв виступи сільської молоді, провадив курси для неграмотних.

Належали студенти до Пласту та до різних організацій, товариств і установ світського й релігійного характеру.

Студенти при розкопах княжого храму в Галичі-Крилосі.

Окрема сторінка життя студентів, це участь у всенародніх маніфестаціях, походах демонстраціях. Найбільш масові й величаві, але й бурхливі були процесії на Личаківське і Стрийське кладовище віддати поклін і помолитися на могилах героїв, які полягли за волю

України. Такі Зелено-святочні походи-процесії з безліччю вінків, транспарентів, з участю численного духовенства й непроглядної маси громадянства зі Львова й під-львівських околиць мали характер всенациональної релігійно-політичної події й кінчилися сутичками з поліцією.

Пам'ятаю один такий похід на Стрийське кладовище, коли маршові колони заатакувала польська кінна поліція, топчучи людей кіньми та побиваючи лезами шабель. Мені мало теж попастися, бо якийсь поліцай притис мене конем до муру камениці. Я відчув гарячий кінський віддих і свист шабляки, але втиснувся в відтулину каменичної брами й уникнув удару, а в проміжку юрба натиснула на поліцію і напасник мусів поступитися. В провіді цих походів-процесій ішов із хрестом у руці безстрашний о. Олександр Малиновський, який сміливо ставив чоло польській поліції і бешкетникам.

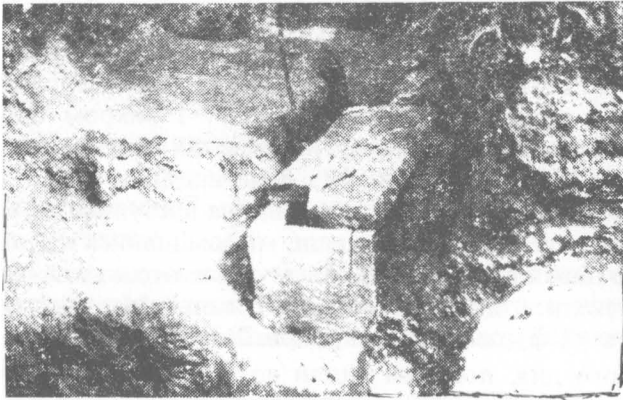
Іншим разом на площі перед св. Юром у день Першого Листопада хтось із революціонерів-підпальників став розкидати протидержавні летючки, які опадали наче листя з дерев. Я схопив одну летючку, а тайний агент спіймав мене за руку, думаючи, що це я розкидаю летючки. Він хотів мене арештувати „в іменю права” й мені ледве вдалося переконати „тайняка”, що в повітрі я не міг прочитати летючки й не знав, що вона „антипаньствова”.

Найчисленнішою, найбільш величавою й найспокійнішою була релігійна маніфестація-похід стотисячної маси юнацтва під гаслом „Українська Молодь Христові”. Патрунував їй митрополит Андрей. Націоналістичні кола трималися осторонь.

Другою найбільш величавою і поважною всенародною маніфестацією був похорон начального вождя Української Галицької Армії генерала Мирона Тарнавського. Жалобний похід відпровадив його на місце вічного спочинку на Янівський цвинтар, де було кладовище вояків УГА. Польська поліція стояла осторонь.

Зате бурхливою була проти-московська й проти-большевицька студентська демонстрація, вістря якої було спрямоване теж проти наших місцевих „ікроїдів”, які стояли на позиціях співпраці з советським консулом у Львові Лапчинським. Назва їх пішла від того, що вони ходили до советського консульату, де їх приймали, між іншим, астраханською ікрою. Ця легковірна співпраця і зв'язані з нею безпідставні надії й сподівання від „українізації” закінчилися погромом свідомого українства, головно наукових, культурних і

мистецьких кіл та загибіллю деяких необачних галичан, які виїхали на Східню Україну.

Саркофаг (кам'яна домовина) кн. Осьмомисла.

Демонстраційний похід попередило велике й бурхливе студентське віче в УАД. Після палких і підбурливих промов студентських провідників із кіл „лицарів абсурду” студенти зформували похід і масово вирушили вулицями міста з транспарентами і протибольшевицькими вигуками під будинок советського консульату. Віче й похід були такі раптові й спонтанні, що навіть донощики не мали часу повідомити поліцію про цю подію. Демонстрація набрала грізних форм — учасники почали демолювати будинок советського консульату та різні установи, в яких примішувалися советські та „ікроїдські” агентури й ячейки. З будинку советського консульату пролунало кілька пострілів, мабуть, „на пострах”. Попалося теж москвофільсько-кацапським товариствам і організаціям.

Похід посувався з блискавковою швидкістю і шохвилини зміняв напрям. Польська поліція не могла зорієнтуватися в чому справа і не була спроможна зорганізувати успішної протиакції. Поки поліційні авта та кінні й піші поліційні з'єднання змогли прибути на заалармоване „шпідлями” місце, похід уже знаходився на іншій вулиці.

Щойно майже на закінчення демонстрації вдалося поліції оточити нас під „Домом русских дівиць” при вул. Курковій. Тут почали нас періщити гумовими палицями, прикладами рушниць, лезами шабель, топтати кінськими копитами та копати чоботищами.

Тайні агенти арештували окремих студентів, кували в „кайданки” і вантажили на поліційні каретки.

Я був у товаристві своїх співжильців — Богдана Романенчука й Богдана Онишкевича, який саме хотів кинути каменяку в вікно „Дому Дівичь”, як „тайняк”, що стояв за нами, схопив його за зап’ясток і потягнув за собою. Другий кинувся до Романенчука й до мене, але ми „дали ногам знати” і вихром побігли вул. Францішканською вниз до вул. Личаківської. Агент гнався за нами, але ми вскочили в трамвай, що саме над’їхав. В пів дороги ми вискочили з трамваю, бо боялися, що на наступній зупинці агенти будуть на нас чекати. Вискочивши, ми замішалися в вуличну юрбу і спокійно пішки повернулися додому. Нашого колеги Онишкевича ми не дочекалися, значить він арештований. Ми догадувалися, що він сидить у „фурдигарні” на „Бригідках”. Так і сталося.

Другого дня, поки ми пішли до університету, хтось сильно заграмав у двері. До кімнати ввійшли два агенти в цивільному одягу. Вони спитали, чи тут живе Онишкевич. Впевнившись, що тут, спитали, куди він подівся. Отримали відповідь, що нам не відомо. Тоді стали питати де його особисті речі й книжки. Вони пильно їх перешукали, але ні моїх, ні Романенчукових речей не рухали, бо мали наказ зревідувати тільки речі арештованого. Від них ми довідалися, що Онишкевич сидить у слідчій в’язниці на „Бригідках”. Коли агенти відійшли, Романенчук відітхнув із полегшею, бо на полиці з його книжками було 25 примірників нелегальної підпільної „бібули”, журналу УВО „Сурма”, а закон дозволяв мати тільки один примірник для власного вжитку.

У в’язниці ми довідалися, в котрій келії Богдан сидить і передали йому буханець хліба, коц і подушку. Повідомили ми зараз його батьків на провінції. Його батько о. Степан був парохом села Купновичі й одночасно послом до сейму. Він мав знайомства і впливи. За кілька днів Богдан був уже на волі й ми дивилися на нього як на героя.

Наївним сподіванням „ікроїдів” поклато край винищення ЕНКВД української провідної верстви та галичан, які дали себе спіймати на большевицьку вудку. Одночасно втратили ґрунт під ногами й „ікроїди”, які задля почестей і наживи працювали в користь ворога. Голосною стала афера ред. Федя Федорцева, який працював „на два боки” для національно-демократичного „Діла” й для комуністичних „Нових Шляхів”. Прозрадився тим, що полемізував сам із собою — писав статті до „Нових Шляхів” і відповідав на них

у „Ділі”. Але одного разу не зсинхронізував тези й антитези — відповідь у „Ділі” появилася раніше, ніж стаття, на яку відповідав, була вміщена в „Нових Шляхах”. Так Федь Федорців здемаскував сам себе, хоч невідомо, чи це був випадок, чи провокаційний „трюк” большевицької агентури, яка після фіяска з „українізацією” вже не потребувала вислужників за засадою: „Мурин зробив своє, мурин може відійти”...

Великою подією в студентському житті були роковини бою під Крутами, бо ця подія вже стала легендою, яка придбала собі назву „Українські Тернопілі”. Загал студентства зберігав цього дня 24-годинну голодівку.

На все життя залишився в мене гнітючий спогад про ранок, коли дзвони в усіх українських церквах у Львові та в цілому краю сповіщали світові про повішення польським судом бойовиків Біласа й Данилишина.

Окремою сторінкою в житті українського студентства мого часу були проти-українські і проти-жидівські погроми польських студентів. Вістря їх було спрямоване головню проти жидів, бо польська т. зв. народова демократія, а на ділі націоналісти-шовіністи брали зразки з німецьких анти-семітських акцій. Кожного року на два-три тижні університетська влада закривала будинки університету, щоб на їх терені не відбувалися акти насилля. Університети втішалися „екстериторіяльністю”, тобто поліція не мала вступу на університетський терен, поки ректор не дав дозволу. Початково університетські власті толерували вихватки польської студентської молоді проти своїх жидівських колег, поки ці бешкети були в поміркованих межах. Але одного разу вони набрали хуліганських форм — польські студенти почали бити жидів палицями, усували їх силою з викладових заль, а одного жидівського студента скинули з балкону на мезаніні вниз на партеровий коридор. Університетські власті не могли опанувати ситуації й викликали поліцію. Бешкети перенеслися на вулиці міста, демонстранти почали демолювати жидівські крамниці, а при тому й українські установи. Поліція стиснула бешкетників на площі перед будинком опери і пам’ятником Міцкевічеві, замкнула вулиці й водою з пожежних авт розігнала юрбу. Відтоді при найменших проявах проти-жидівських виступів двері університету й інших вищих шкіл були закриті й виклади не від-

бувалися. Польські студенти мотивували свої авантюри тим, що жиди опановують чимраз більше польське культурне, наукове, мистецьке й економічне життя, а найважливіше, що впливають шкідливо на мораль.

Я не пригадую собі випадків, щоб поляки-студенти активно виступали проти українців на терені університету. На відділі слов'янської філології ми жили з поляками мирно, я мав поміж ними навіть кількох добрих колег. Один ендек називався на прізвище „Українські” й ми радили йому жартома, щоб презвався на „Польські”.

Здемольована польськими студентами-ендеками світлиця УАД.

Зате поляки робили декілька разів погроми українських установ. Зараз на початку першого року моїх студіїв польські ендецькі боївки, підкріплені міським шумовинням — „батярами”, „антками”, „кіндерами”, „апашами”, „ножарами-майхерниками”, врешті цивільними поліційними агентами зробили справжній наїзд на Український Академічний Дім. Чисельна юрба напасників залила просторе подвір'я УАД й намагалася вдертися досередини. Наші студенти, мешканці Дому й „приватники” давали їм відпір, врешті розгнuzдана юрба таки дісталася на партер, здемолювала їдальню й залю зібрань, кухню, крамничку, канцелярію, бібліотеку й знищила

кілька картин мистця-маляра Олекси Новаківського, який саме тоді влаштував виставку. Напасники намагалися вдертися на поверхи Дому, але наші студенти дали їм такого чосу, що мусіли відступити. Пішли в рух палиці, столові ноги, крісла, летючі предмети, тут і там залунали револьверові постріли з обох сторін. Були потовчені, покалічені, поранені. Врешті і поліція, міська адміністрація й урядові кола налякалися, що може прийти до кровопролиття, каліцтва чи смерти й припинила цю битву. З того часу польські студенти не відважилися більше нападати на УАД.

Але на обрії зарисовувалися позначки грози, про яку ніхто й не думав і розмірів якої ніхто не міг передбачити... назривала Друга світова війна.

— О —

VII. СТУДЕНТСЬКА КОРПОРАЦІЯ „ЧОРНОМОРЕ”-ЛЬВІВ

Студентська Корпорація „Чорноморе” була пів-легальною організацією. Сенат Львівського університету відмовився її легалізувати й вона існувала як філія КЧ! інших польських університетів, які її легалізували — Краків, Познань, Варшава. КЧ! була теж на Буковині в Черновецькому університеті та в Вільному місті Данцінг, але ці міста були поза межами Польщі. КЧ!, це було елітарне, селективне товариство студентів різного віку й різних факультетів та різних високих шкіл. Корпорація була побудована на зразок німецьких „буршівських” товариств з пристосуванням до специфічних українських умов. Німецькі „бурші” обмежувалися до „вибивання мензури”, тобто до внутрішньо-корпоративних поєдинків до „першої крові”, до справжніх поєдинків в обороні честі та до вихиляння кухлів пива й узагалі до провадження гулящого життя. Наші Корпорації мали світоглядово-ідеологічний підклад, були спрямовані на громадську працю й на плекання товариського життя в поміркованих межах.

Гаслом КЧ! було: Україна, Честь, Товарискість. Знак оклику вказував, що Корпорація є „б’юча”, тобто, що фехтується на шаблі й признає поєдинки, принаймні теоретично. Були й „не-б’ючі” корпорації. Кольори КЧ! були чорно-сині. Це були стрічки навскіс через грудну клітку, шапочка-мазепинка з вигаптованим на верху гербом корпорації, комбінацією трьох початкових літер її гасла УЧТ. Кожний член мав свою шаблю з широкою охоронною рукояткою, покритою теж кольорами Корпорації.

Корпорація мала власну організаційну побудову. В проводі стояли корпоранти сеньйори, які називалися „дядьками” й були членами „Старої хати”. Звичайні члени мали назву „коммілітони”, тобто „товариші зброї”, або „козаки” і втішались повними правами членів, мали право голосу рішати справи, які стосувалися проблем Корпорації.

Щоб стати „коммілітоном” чи „козаком” треба було перейти кількамісячну пробу-вишкіл, опанувати штуку фехтування, знати статут Корпорації та скласти іспит під час „комерсу”, тобто святкових сходин з прийняттям-перекускою й пивом. Одною з умов прийняття в „коммілітони” було випити душком пів-літрову

„гальбу” пива. Якщо цієї штуки кандидат не втяв, мусів пересидіти під столом цілий час тривання комерсу.

Під час пробно-вишкільного періоду „джура” („фукс”) був під опікою дядька, мусів його слухати й йому послугувати. Моїм дядьком був гімназійний професор Петро Олександр Коструба, брат історика о. Теофіля. Він був строгий і вимогливий. Думав про себе багато. Як я доливав йому пива, він любив повторяти: „Навіть Кость Левицький знає, що Петро Олександр Коструба п’є тільки одно пиво”. Кость Левицький був одною з промінентних постатей нашого національно-громадського й політичного життя. Коструба був теж оригіналом. На вхідних дверях до помешкання мав напис: „Векслів не підписую, жінки, книжок, бритви і грошей не позичаю”.

Пам’ятаю один комерс у „Народній Гостинниці”. Тоді приймали кількох „фуксів” у „коммітоні”. Настрій був веселий, ми попивали пиво, співали пісень, оповідали анекдоти й жарти. Нам пильно приглядалися й прислухувалися два старші панове, які сиділи недалеко від нашого столу. До нас підійшов кельнер і спитав чи ми не прийняли б до нашого товариства цих двох панів. Вони прибули з Америки відвідати родину в Старому краю. Ми радо погодилися. Панове присілися до нас. На столі зараз з’явилися тачі з канапками, тістечками, чорна кава, а корпорантські „дядьки” виїмково дали згоду пити крім пива ще й інші алькогольні напої. Ми співали пісень.

Один із наших гостей попросив слова й заговорив до нас у типово американсько-„капіталістичний” спосіб: — Мої дорогі! Я так тішуся, що я поміж вами, так мені приємно, якби мені хтось... тут промовець затримався на момент, шукаючи відповідного слова чи порівняння — ... якби мені хтось дав... тисячу доларів!

Ми вдарили йому грімке „браво!” й заспівали многоліття. Тоді присунули до купи кілька тяжких із мармуровими верхами столів і один із „коммітонів” пустився в присядки. Один столик перекинувся й дорога мармурова плита розбилася на двоє. Збентежений господар почав бідкатися, ми теж зніяковіли, але один із наших гостей преспокійно сказав: — Дайте мені рахунок, я покрию кошт нової плити.

На тому інцидент закінчився і ми весело продовжали забавлятися до пізньої ночі.

*
* *

З ходом часу я побачив, що Корпорації не мають у нас ґрунту існувати. Це були чужі формою мілітаристичні пережитки ще кайзерських часів, коли німецька молодь продовжувала традиції середньовічного лицарства. Але ці часи перевелися після програної Першої світової війни і зовсім перестали існувати з приходом до влади Гітлера. У нас вони не мали традиції й були чужі нам духом та формою. Тому з вибуттям старшої генерації корпорантів студентська молодь перестала ними цікавитися, не було допливу нового членства й вони поволі розплинулися. Найважливіше, що не мали ясно спрецизованої ідеологічної плятформи, яка мінялася залежно від складу „Старої хати”. Це були звичайно люди, які закінчили вже студії і вибували в інші місцевості за працею.

Емблема Корпорації.

Коли я вступив до Корпорації „Чорноморе”, вона стояла на консервативно-монархістичних гетьманських позиціях. Згодом після вибуття гетьманців КЧ! стала схилитися в бік націоналістичної ідеології. Але ця зміна видалася мені неповажною. З Познаня прибув „старохатник”, лікар д-р Могильницький. Він вимагав, щоб ми вели „революційну” діяльність, а саме брали луки з стрілами намоченими в легко-запальній рідині і цими стрілами прошивали польські прапори й стяги, вивішені на державних будинках чи приватних домах. При терті з матеріалом прапору речовина, якою була насичена стріла, мала загорітися й запалити прапор.

Інша його вимога було ходити по льокалях, де збиралися польські корпоранти, провокувати їх і викликати на поєдинок.. Тому що я мешкав один рік у вдови з двома синами польськими кор-

порантими з розмови з ними я знав, що їхні корпорації не практикують поєдинків, а шаблі носять тільки для паради й фехтуються для спорту. В Польщі поєдинки були строго заборонені та й ніхто не хотів лежати в шпиталі й ходити потім із шрамом на обличчі.

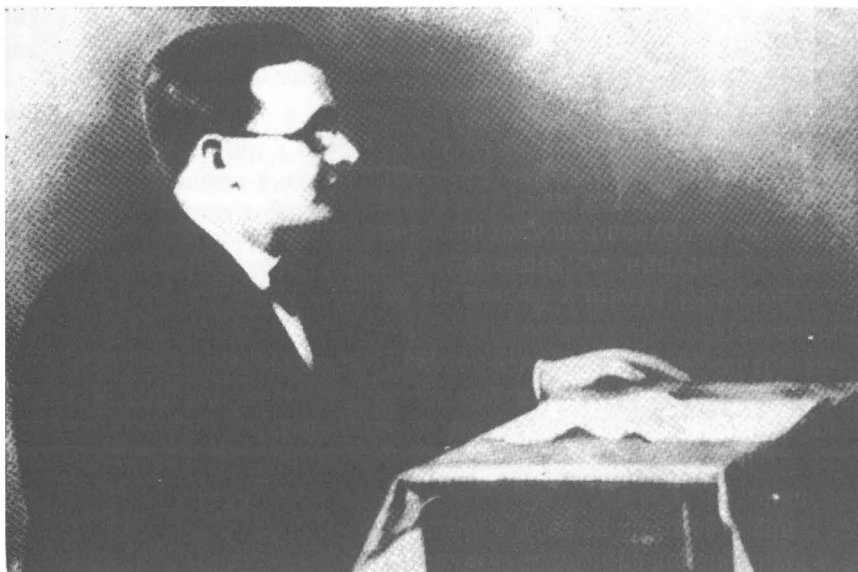
Ці вимоги познанського „старохатника” видалися мені несерйозні й я поволі вибув із Корпорації тим більше, що був уже в останніх триместрах перед іспитом і треба було викінчити магістерську працю та підготуватися до усного екзамену в присутності трьох професорів.

Поруч КЧ! були у Львові ще й інші Корпорації — „Багрянний Цвіт”, „Батурин”, „Чигирин”, з якими ми втримували дружні взаємини, відбували міжкорпораційні наради та спільні комерси.

VII. ГУРТОК СТУДЕНТІВ-УКРАЇНІСТІВ БОГДАН ІГОР АНТОНІЧ

Найкращі мої спогади з університетських років пов'язані з Гуртком Студентів Україністів, бо ця секція Української Студентської Громади займала окреме, своєрідне місце в організованому студентському житті. Цей Гурток мав не тільки професійно-науковий характер для поширення й поглиблення обмеженого й скупого подавання українознавчих дисциплін катедрою, обсадженою тільки одним професором, який мусів поєднувати в своїй особі обов'язки філолога і літературознавця, будучи більше зацікавленим мовними проблемами і старо-українською літературою, які були полем його науково-дослідної праці.

Богдан І. Антонич читав свої поезії на сходах Гуртка Студентів Україністів.

Гурток Студентів Україністів постав у 1928 році з ініціативи Євгена Юліяна Пеленського, який був його першим головою. Від 1929 року провід гуртка взяв Іван Дурбак, який теж редагував при ньому щотижневу „Живу Літературну Газету”, Брали в ній участь:

Богдан Ігор Антонич, Володимир Барагура, Надя Горбайчук, Калістрат Добрянський, Катруся Матейко, Леся Мельник-Кулицька, Теоктист Пачовський, Василь Пашницький, Ірина Винницька-Пеленська, Юліян Редько, Богдан Романенчук, Ярослав Рудницький, Мирослав Семчишин, Ірина Шкварок-Книш.

Спеціальні випуски ЖЛГ були присвячені Т. Шевченкові, І. Франкові, Л. Українці, Б. Лепкому, П. Тичині. Відбувалися теж живі й цікаві дискусії.

Крім членів ГСУ в ЖЛГ виступали й гості, між ними знаменитий мистець-рецитатор, студент Ягайлонського університету в Кракові Юліян Генік-Березовський, який рецитовав твори В. Стефаніка й Б. Лепкого.

При ГСУ існували різні курси, які допомагали зокрема молодшим колегам увійти в методи університетського навчання та приготували їх до вступних іспитів на просемінари. Можливо, що ГСУ залишив в мене милий спогад ще й тому, що курс староцерковно-слов'янської мови вела моя симпатія, потім дружина Марія Кушнір, яку популярно називали „Марушка”.

В погідні теплі дні весни, початку літа й ранньої осені сходили відбувалися проти неба, в холодну пору й у негоду в залі Українського Академічного Дому. Центром уваги й гордістю ГСУ була постать студента з Лемківщини, а незабаром одного з видатних новіших поетів Західньої України — Богдана Ігора Антонича, який із польського оточення в Сяноці попав в українську стихію завдяки особистим контактам із колегами з університетської лавки — Богданом Романенчуком, Ярославом Рудницьким, Мирославом Семчишином, Іваном Дурбаком, які ввели його в ширше коло колег.

Антонич, який був самітником, майже мізантропом і з трудом живився з людьми, почувався добре в нашому крузі. Гомінке, безтурботне студентське життя та дружня атмосфера ГСУ втягнули Антонича в свою бурхливу й одночасно корисно цілеспрямовану течію. Зокрема близькою стала йому особа Романа Завадовича, який тоді творив для „великої літератури” і друкувався в журналах для дорослих, поки під впливом Богдана Гошовського не присвятив свого таланту творчості для дітей і молоді. З-поза студентського люду вплив на нього мали колеги-образотворці — Володимир Гаврилюк та Святослав Гординський, а з чужих Ріхард Марія Рільке.

Сходили ГСУ стали для Антонича сценою, на якій мав нагоду й відвагу виступати з читанням своїх поезій. Він мав звичай читати їх особисто, хоч із технічно-формального боку лепським читцем не

Гурток Студентів Українців в академічному році 1932-33. Перший ряд зліва: Ольга Волошук, Мирослав Семчишин, Богдан Романенчук, Ярослав Рудницький, Наталія Горбайчук. Другий ряд: Богдан Ігор Антонич, Ірина Винницька-Пеленська, Ірина Шкварківна-Книш, Марія Хмеликівна, Йосиф Шемлей (асистент професора), Катря Матейко, Ліда Ломацька, Дарія Сосенко. Третій ряд: Іван Дурбак, Іван Вовчик, Богдан Гошовський, Михайло Литвин, Юліян Редько, Леся Мельник-Кулицька, Софія Кузьмінська-Циган, Надя Глібовицька, Марія Кушнір-Барагура, Олександра Селянська-Ковалюк, (невідомі гості не-українці), Ярослава Винарчук, Теоктист Пачовський. Четвертий ряд: Семен Михайлишин, о. Петро Кишка, Оля Юськівна-Геник-Березовська, Володимир Барагура, Люба Суха, Калістрат Добрянський. Фото на тлі дерев перед Академічним Домом.

був. Мав їх списані в грубому зошиті. Зате видно було, що поет під час читання переживав свої поезії неменше ніж у моменті їх творення. Він попадав в екстазу, в самозабуття, відривався від оточення й увесь поринав у світ поезії. Був нею одержимий. Під час читання голос у нього тоном ставав високий, лице багровіло, очі блистіли. Ціла статура подавалася взад, голова була відкинена. Останні рядки кінцевої строфи закінчував співно. Тоді щойно будився з трансу й повертався до дійсности.

Хоч усі члени ГСУ й принагідні гості стояли під враженням його своєрідної життєвої філософії, що відзеркалювалася в його творах еготично-автобіографічного характеру, хоч усі інстинктивно відчували

його небуденність, то не всі зразу усвідомлювали собі, що з наших спудейських лав виростає один із найвидатніших західньо-українських поетів новішого часу. Деякі весельчаки кепкували з його поетично-символічних образів і висловів в роді — „Антонич був хрущем і жив колись на вишні”, або „Антонич теж звіря сумне і кучеряве”..., чи в поезії „Божі фуркала” (дзиги), де планети представлені як дзиги, що фуркотять угору і вниз. Деякі слухачі почали так сміятися, що ведучий ЖЛГ Іван Дурбак мусів закликати їх, щоб заспокоїлися. Популярно колеги називали Антонича „Хрущем”, а потім „хлопчиною з сонцем у кишені”.

Мав Антонич і звеличників та послідовників, головню в особі Катрусі Матейко, яка й собі писала: „До нас, хто серцем кучерявий!”...

Шлях Антонича до української поезії й літератури не був легкий. Мав початково величезні труднощі з літературною мовою. Володів досконало польською мовою, бо вчився в польській гімназії в Сяноці і мав польське оточення, а в розговірній мові послуговувався лемківським говором. Зокрема труднощі робили йому наголоси. Це була його „Ахиллева п'ята”, але тільки в розговірній мові. Надлюдською силою волі й наполегливою працею опанував у творчості українську літературну мову, майстерно користувався нею, пізнав її тонкощі та вміло збагачував її власними новотворами. Дбайливо перевіряв у словниках наголоси, сумнівні слова, добирав синоніми та окремі вислови. В поточній мові лемківський діалект залишив на ньому тяжку печать.

Хоч із вдачі був мізантропом, зокрема уникав гарної статі, то всетаки попав у тенета дівочого чару. Перше кохання, хоч і без взаємности, мало вплив на його творчість. Залюбився в пустотливу, веселу студентку-красуню Ліду Ломацьку. Вона не поділяла його почувань і не брала їх серйозно, але була рада, що саме вона стала його жіночим ідеалом і творчим надхненням. Першу Антоничеву скромну збірку поезій „Привітання життя” прикрашує віньєта роботи В. Ласовського. На ній зображене усміхнене личко Ліди й її піднесені вгору руки назустріч життю.

Простелювалася перед Антоничем і наукова кар'єра. Він був дуже начитаний. Коли я раз мав в ГСУ доповідь на тему гумору й комізму в літературі, виявилось в дискусії, що Антонич знав усю наукову літературу предмету, якою я послужився. На польоністичному семінарі проф. Г. Гертнера довший час дискутувалася якась мовна проблема, над якою працювало кілька

найздібніших студентів, але тільки Антонич дав обґрунтовану її розв'язку, чим здобув собі подив колег і признання професора, який плянував вислати його на державну стипендію на слов'янознавчі студії в Болгарії.

Так Антонич став центральною постаттю не лише ГСУ за моїх часів, але й нашого літературно-мистецького життя, бо згодом виступав з читанням своїх поезій на ширшому форумі.

Щорічна традиційна прогулянка ГСУ
і гостей на „Чортівську Скелю”.

З ГСУ вийшов цілий ряд відомих і заслужених пізніше людей у різних ділянках національно-громадського життя — науки, літератури й літературознавства, виховання й навчання, видавничого

діла, журналістики — Ірина Винницька-Пеленська, Богдан Гошовський, Калістрат Добрянський, Іван Дурбак, Роман Завадович, Іван Ковалик, Теоктист Пачовський, Євген Юліян Редько, Ярослав Рудницький, Мирослав Семчишин, Ірена Шкварок-Книш.

Частими учасниками починань ГСУ поза його членством були: Іван Витвицький, пізніший журналіст, Василь Гірний (Федь Триндик) гуморист, журналіст-фейлетоніст і письменник, Василь Генік-Березовський — студент економії, Петро Кишка, студент теології, О. В. Мільянчук, асистент катедри математики при політехніці, відкривець важливої математичної формули для застосування в технічних знаннях, брати Володимир і Ярослав Саєвичі, Юліян Тарнович-Бескид, уродженець Лемківщини, журналіст і письменник, літописець своєї вужчої батьківщини. Але вистачило б постаті Антонича, щоб ГСУ виправдав своє існування й діяльність.

*

* *

Був весняний ранок. Соковита зелень дерев і трав, кольористі квітники університетського парку, чиста синь неба, щебетання пташок наповняли душу радіщами. Хотілося жити! Я поспішав через парк до університету. Напроти мене надійшов Антонич. Ми поздоровили себе, але я зауважив, що він зробив рух, наче б бажав зупинитися на розмову. Я пристанув. Він у приступі несподіваної широти й одвертості, що в нього бувало рідкістю, сказав: — Знаєте, пишу лібретто до опери „Довбуш”. Антін Рудницький має скомпонувати музику. Гординський читав текст і оцінив, що лібретто знамените. Але мушу ще попрацювати.

Я хотів запитати про деталі, але Антонича опустила вже перша хвиля широти й він замкнувся в шкаралупі своєї самоти. Збував мене уриваними реченнями. Ми погугорили ще хвилину про поточні справи, я погратулював і побажав йому успіху й ми розпрощалися.

Я не знав тоді, що бачу „хлопчину з сонцем у кишені” — востаннє...

*

* *

Популярною постаттю поміж студентством того часу був „залізний академік” Двудіт, який тяготів до Гуртка Студентів Українців, хоч студював усе й ніщо. Популярно називали його „Лідко”. Це був безжурний пожилиць Академічного Дому. Мав погідну, веселу вдачу, відзначався почуттям гумору, знав безліч дотепів, любив витівки й „практичні жарти”. Раз прибив на дверях АД оповістку, що його колега „Пацієнція” (називався Терпеливець) „упокоївся в Бозі, заосмотрений колом по голові серед весільної суматохи”. Лідко вдягнув на себе „риз” й відправляв „панахиду”. Це була пімста за те, що „Пацієнція” відмовив йому позики, бо знав що Лідко ніколи йому її не віддасть...

Формально Лідко був записаний в університет і студював класичну філологію. Раз на жарти пішов складати іспит із фонетики української мови до проф. Янова і наговорив нісенітниць: казав, що звук „б” — горляний, а „г, г, х”, це губні. Врешті професор зорієнтувався, що Лідко блазнює і зі словами „Чись пан зварйовал?” попросив його опустити кабінет.

До всіх товаришок знайомих і незнайомих звертався на „ти” і кожду називав „кікіє”, тобто „кицю”, мовляв, учені відкрили, що так вимовляється латинські слова „Ціцеро” — „Кікєро” тощо. Раз хтось зачув, що до студентки-польки звернувся на „ти”. Запитаний, чи вона його добра знайома, відповів: що ні, „але що, я буду ще польці викати?”.

Був при Львівському університеті комітет фінансової допомоги потребуючим студентам. Очоловав його професор теології о. д-р Стах. Щоб отримати час від часу допомогу, треба було скласти умотивоване прохання й раз у місяць о. д-р Стах оповісткою на таблиці оголошень повідомляв, хто отримав допомогу в сумі 30 злотих. Цікаво, що кожного місяця на списку видніло прізвище „Двудіт”. Він ухитрився так, що склав візиту о. Стахові, сказав, що він сирота по священику й не має засобів на прожиток. Добряга о. Стах пожалів священичого сина, бо й сам був священиком, хоч латинського обряду, але серце мав співчутливе. Коли до кімнати, де виплачували допомогу, входив о. Стах, Лідко, який стояв завжди перший у черзі, кланявся в пояс і хрестився...

Був ще інший колега-оригінал — Володимир Ступницький, якого популярно називали „Ясько”. Він стояв осторонь студентського життя, бо доїздив на виклади й на семінари зі Стрия. Не був членом, ні навіть гостем ГСУ.

Автор у товаристві університетського колеги, пізніше професора давньої української літератури в університеті Івана Франка д-ра Теоктиста Пачовського.

Мав свою власну мнемотехнічну методу (запам'ятування). Коли вчився до іспиту з педагогіки, то про виховну методу Монтесорі в дитячих садках „Казі деі бамбіні” запам'ятував собі так: „Касю, десь була нині?” А коли готувався до іспиту з культурознавства, то прізвище італійського скульптора, ювілера й письменника Бенвенуто Челліні (1500-1574 рр.) запам'ятував собі повторюванням: „Бенвенуто Челліні — Чельо Бенвенітіні, Бенвенуто Челліні — Чельо Бенвенітіні і так у безконечність. Врешті так поплутав, що питався: — Як властиво він називається — Бенвенуто Челліні, чи Чельо Бевенітіні? От — мнемоніка!

Мав теж літературні амбіції в ділянці драматургії.

Крім ГСУ були ще й інші студентські секції — „Правнича Громада” для юристів, „Медична Громада” для студентів медицини, „Ватра” для студентів ветеринарії, „Основа” для студентів політехніки.

ІХ. УЛЮБЛЕНІ СТУДЕНТСЬКІ РОЗВАГИ

Найбільш улюбленими студентськими інтелектуально-духовими розвагами були — вистави українських театрів, концерти хорів, зокрема славетного хору Дмитра Котка, академії з нагоди історичних роковин, чи видатних людей. Університетська й узагалі високошкільна молодь масово відвідувала всі вистави наших мандрівних театрів, захоплювалася грою акторів, оплесками і вигуками „браво!”, „славно!” підтримувала на душі служителів Мельпомени. Не пропускали ми й постановок театрів „малих форм”. Інколи відвідували опери й балет у Великому театрі, зокрема коли виступав гостинно український співак. Через те, що квитки до оперного театру були доволі дорогі, ми ходили на „ластів’яче гніздо” — на стоячі місця найвищого поверху.

Любили ми й імпрези в Літературно-мистецькому клубі, а притягали нас найбільше дискусійні вечори на актуальні національно-громадські, політичні, чи культурні теми. Такі дискусії бували інколи дуже бурхливі, але давали нам матеріал до думання й орієнтували нас в ситуації. Радо слухали ми доповідей старших видатних громадян, хоч між старшим і молодшим поколінням була різниця поглядів, інколи зарисовувалася прірва в підході до різних проблем у ділянці політики, світогляду, ідеології, переконань, шляхів розв’язки.

До культурних розваг належали теж відвідини музеїв, мистецьких галерей, виставок показів народних виробів.

До розваг товариського характеру належали — вечерниці, товариські забави з танцями, балі, пікніки, фестини, прогулянки на Високий замок, на „Чортівську скелю”, до Зимної води, на „Кайзервальд”, до Стрийського парку. Площа „Сокола-батька” кишіла молоддю на здвигах „Соколів”, „Січей”, „Лугів” та на змаганнях „Запорожських ігрищ”, свого роду нашої національної Олімпіади. Притягали нас господарські виставки, пописи шкільної молоді, зібрання жіночих організацій і релігійно-прицерковних дружин, польові бджолювання.

На всіх цих імпрезах було завжди багато студентської молоді, яка брала в них активну участь або була вдячними ентузіастичними співучасниками.

Львівський театр опери й балету.

Найбільш емоційною розвагою бували футбольні змагання „України” з польськими дружинами „Погонь” або „Чарні” та з жидівською „Гасмонеею”. Тут рішали не тільки моменти спортові, але й національні. Залюбки ходили ми теж на товариські змагання українських клубів, які розіграла „Україна” з перемиським „Сяном” чи карпатською „Руссю”. Ці матчі відбувалися на площі „Сокола-батька” на окраїні міста.

В моїх студентських часах склад „України” був на вершинах: Кобзар, Лисик, Петрів, брати Скоцені, Новицький, Скрегота, Воробець, брати Магоцькі, Варцаба. Змагання за першість з

„Погонею” або „Гасмонеєю” відбувалися звичайно на нейтральному грищі „Цитаделі”. Вони притягали численних глядачів цих національностей, дружини яких брали участь у розграх. Масово збиралися українські громадяни, не тільки любителі спорту. Ішлося про моральну підтримку своєї команди, бо в гру входили не лише спортові критерії, не лише футбольні вмінності, але й національна гордість, патріотичні почування та емоційні моменти. Глядачі гуртувалися громадно за національностевим принципом і реагували однодушно наче зіспіваний хор чи зіграна оркестра на порух палички диригента. Кожний забитий у ворота противника „голь” викликав могутній протяжний вигук — „є-є-є-є-є-є-є!”, що лунав далеко поза спортову площу і відлунням відбивався в прилеглих кварталах міста. На кожний „фавль” противника прихильники покривдженої команди протестували голосним „фуй!”, на кожний незаслужений суддею промах гравців противної дружини, чи несправедливе рішення судді розлягалось голосне скандування: „Суддя-кальош!”, або „Суддя — канарки дойти!”

Щоб заламати мораль противника, прихильники жидівського клубу „Гасмонея” гукали: „Кобзар спухл, Кобзар спухл!”, буцімто ведучий напад „України”, передовий її гравець, Володимир Кобзар охляв. На ці вигуки негайно з українського боку піднімалися відплатні вигуки: „Штаерман спух! Штаерман спух!”

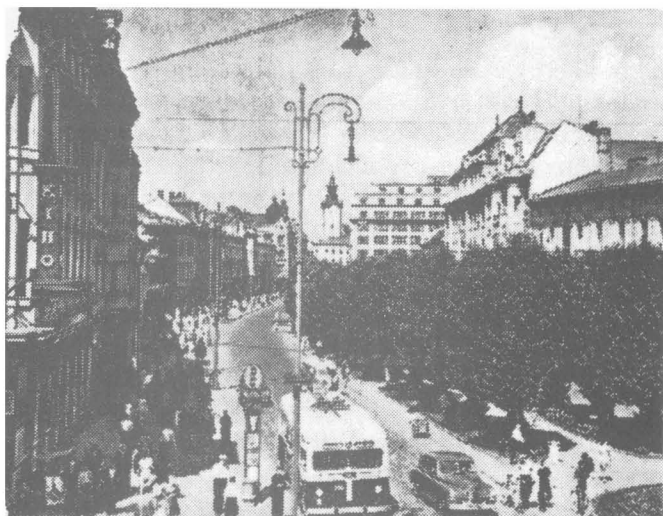
Інколи гарячі голови від усних ударів „пускали в рух” кулаки, але до поважніших інцидентів не доходило, бо в тодішніх часах спорт всетаки виховно впливав і на спортсменів і на глядачів, які в загальному трималися здисципліновано — гравці вміли виграти, але й гідно програти, а публіка вміла приборкати пристрасті. Не було випадків, щоб публіка обкидала гравців чи суддю летючими предметами, потурбувала їх, чи вибігала на грище тероризувати противника. Перемога власної дружини підносила їй прихильників на душі, наповняла гордістю й радістю, програання залишало почуття приниження, жалю і смутку, але з надією перемоги на наступних змаганнях.

Студенти ходили залюбки на важко-атлетичні дужання клясичного стилю, які відбувалися в цирку. Зокрема притягали нас популярні постаті борців-українців — Горкавенка, Піддубного, Волинця.

Затишне місце
в Стрийському
парку.

Львівське
„корсо”
— колись вул.
Академічна,
тепер бульвар
Т. Шевченка.

Х. ЗУСТРІЧІ З МАРКАНТНИМИ Й ВИДАТНИМИ ЛЮДЬМИ

В ході моєї розповіді, поруч моїх університетських професорів і журналістів та редакторів, з якими мені довелося співпрацювати, я мав змогу особисто або на віддалі пізнати декілька маркантних і видатних постатей нашого національно-громадського й релігійно-церковного життя, як теж „сірих” людей — оригіналів.

Святоюрського Слугу Божого Андрея я ніколи не мав щастя ні змоги зустріти особисто, але бачив Його неоднократно в церкві св. Юра, на подвір'ї перед митрополичою палатою або в каплиці Богословської Академії та слухав Його проповідей, чи реколекційних наук.

Але присутність Його відчувалося в нашому житті на кожному кроці, зокрема в години національної скорботи.

З подивом і респектом, наче передбачаючи майбутнє, студенти подивлялися маестатичну постать тоді отця ректора Богословської Академії, а згодом мученика Христа ради, врешті Патріярха Української Католицької Церкви Йосифа І, кардинала Сліпого. Зустрічали ми його, як проходився вулицями Львова в чорному одязі, в ширококрисовому капелюсі, з дбайливо пристриженою борідкою. Вже тоді робив на нас враження патріярха.

На підставі конкордату Польщі з Римом та з доручення Слуги Божого Андрея він переорганізував Духовну Семінарію на Академію, яка крім теологічної мала кілька світських катедр із прицілом на майбутній український університет. Викладачами були найкращі наші наукові сили.

Він теж зорганізував гімназію, яку популярно називали „саботажистською”. Назва пішла від того, що до неї приймали учнів, які через приналежність до підпільно-революційних організацій не могли вписатися до світських державних чи приватних середніх шкіл.

Про отця ректора ходили різні опінії серед питомців Богословської Академії. Одні підкреслювали його суворість, вимогливість і залізну дисципліну, інші клали натиск на його організаційний хист та дбання про високий рівень навчання, ще інші висували його батьківську любов до вихованців, яка скривалася за його суворістю.

Приймаючи кандидата на богословію, о. ректор відбував із ним інтерв'ю, а основне питання, яке ставив на початку розмови було: — Чому ти, сину, хочеш бути священиком? Коли кандидат не дав задовільної відповіді о. Сліпий не приймав його на студії. Коли ж відповідь вдовольняла його, він з'ясовував кандидатів завдання і місію правдивого священика та труднощі, які ждуть його в службі Богові, Церкві й народові.

Студенти масово ходили до каплиці Академії на богослуження, зокрема на травневі вечірні відправи — „маївки” та на реколекції й місії. Притягав нас спів хору питомців і проповіді та місіонерські й реколекційні науки Митрополита й о. прелата Леонтія Куницького. Грали тут ролю теж й товариські моменти — зустрічі зі знайомими, зокрема з товаришками зі студіїв. Ці зустрічі в весняні місяці, коли цвіли акації й каштани, коли пахли духм'яно ясмینی й черемхи, а в хащах недалекої „Цитаделі” лящали солов'ї, мали особливий чар.

Отець прелат Л. Куницький, проповідуючи з амбони, мав звичай живо жестикулювати й переплітати слово Боже анекдотами. Одна з них затрималася в моїй тямці до сьогодні: Прийшла до церкви сільська мама з дитиною. В притворі висіла ікона Матері Божої з Ісусом, з одного боку янгол, з другого чорт із хвостом. Мама каже: — Поцілуй, дитинко, Бозю. — Та як буду цілувати, коли Бозя має хвосьцьо. — Ну, то поцілуй Бозю в хвосьцьо — в своїй наївній побожності відповіла мама.

Ясно, що цією анекдотом о. прелат послужився тільки для висловлення якоїсь глибшої релігійно-моральної чи життєво-практичної думки.

Боже Провидіння дозволило митрополитові о. Йосифові Сліпому вітати коротко поміж українцями в вільному світі і стати нашим Патріярхом, хоч пігмеї намагалися затоптати цього Велетня...

* *

*

В Академічному Домі я часто стрічав Володимира Децикевича, який був опікуном студентів і мав непосильне завдання виклопотувати фінанси на потреби утримання Академічного Дому, допомогу студентській харчівні та потребуєчим студентам. На зібраннях він з'ясовував та інформував нас про стан справ свого ресорту.

Собор св. Юра.

Приятелем студентів був візитатор середніх шкіл д-р Іван Копач, який часто давав доповіді для студентів і завзято обстоював свої позиції в дискусії. Різниці зарисовувалися головню в підході до актуальних справ, бо інакше розуміло й оцінювало ситуацію старше, а інакше молодше покоління. Нормальне явище „прірви” поміж поколіннями...

В одній із винярень при вул. Сапіги, близько політехніки, куди заходили студенти в пізніших вечірніх годинах на „лямпку” вина, ми зустрічали за самотнім столиком композитора, музику й музиколога, музичного критика й педагога д-ра Станислава — „Сяся” Людкевича з буйним вінцем волосся докола високого чола,

з рожевими від вина щоками, як komponував мелодії на паперових серветках.

Студенти масово пішли на концерт-дебют молодого співака Михайла Острроверхи який на стипендію митрополита Андрея студіював спів у Римі, а ми часто робили збірки, щоб допомогти йому матеріально. Одначе після першого концерту Острроверха побачив, що йому не стелиться кар'єра оперового співака-тенора й присвятився журналістиці та письменницькій творчості. Став теж мистецтвознавцем і мистецьким критиком. Знав досконало українську літературну мову. Колеги по професії й гумористичні журнали називали його „Нібито Муссоліні” (Беніто Муссоліні), натяк на його перебування в Італії, „Острий з верха”, „Монте акуто” (італійське звучання його прізвища). Це свідчило про велику популярність маестра, який вів життя в богемському стилі. В пізнішому житті я познайомився з ним особисто й багато користав із його порад. Був людиною високої духової культури.

Могутній героїчний тенор світової слави оперового співака Михайла Голинського притягнув студентську братію на концерт у честь Івана Франка в оперному театрі. Голос його мав металічний звук такої сили, що доходив до всіх закутків залі, не зважаючи на повноскладову оркестру львівського театру під батудою диригента Антона Рудницького. А тоді ще не було мікрофонів, ні голосників, що скріплюють голос співака й змінюють його природну красу.

Популярною постаттю в ділянці літератури був контрверсійний поет-модерніст Ярослав Цурковський, який, промошуючи шлях новим літературним напрямкам, об'їздив Галичину зі своєю програмовою доповіддю „Шляхи українського джез-бенду”. Він писав модерністично-футуристичні поезії в роді:

Сонце піднялося на три коцюбі,
Хата об хату приляга...

або:

Сиджу під вербою
І п'ю чай з молокою...

*

**

Великою популярністю мешканців Львова без уваги на їхню національність втішалася постать українського прошака, поета й співака, який на рогах важливіших вулиць у центрі міста розважав

прохожих співанками власного укладу тексту й мелодії. Вони так припали львів'янам до вподоби, що були на вустах чи не всіх пожильців, які мугикали собі ці простенькі з нескладною тематикою, безтурботні, сповнені погідного гумору й оптимізму строфи добродушного дідка, який умів підстерігати й висловлювати картини з великого гамірного міста:

Трамвай за трамваєм,
За трамваєм трамвай,
А за тим трамваєм
Іще один трамвай...

або:

По Львові чутка ходить,
Що я замерзаю,
Я сиджу в каварні,
Каву попиваю...

чи:

Сяду до трамваю,
Газету читаю,
Будь мені здорова,
Бо я від'їжджаю.

Будь мені здорова,
Ти дівчино моя,
Не забудь за мене,
Коли ласка твоя...

Іншим оригіналом-диваком, а може психічно хворим, який жив у минулому, був колишній ц-к (цісарсько-королівський) капітан австрійської армії. У вечірні години, коли львівське корсо (вул. Академічна — Леґіонів) кишіло юрбою прохожих, він у парадному мундирі — блакитній блюзі, випрасованих „на бритву” чорних штанях, в чорному високому „чако-банячку” з золотистою розеткою та зі шпіцрутенем у руці парадував по корсо й різким голосом давав команду німецькою мовою з австрійським акцентом. Мабуть, не міг погодитися, що велика монархія перестала існувати, а він знайшовся в іншій дійсності...

Це мені пригадало розповідь одного селянина про подібну історію, яка може виглядати на анекдоту, але була фактом: жив у селі

старенький чоловік, якого називали „Ангелик”. Хтось йому „доповів” на початку 20-их років, що Австрійська монархія розчленована й Галичина дісталася під панування Польщі. Старенький заплакав: „Я собі думаю, чому тепер сільця така чорна. А то нашого найяснішого татунця-цісаря вже нема”.

— 0 —

ХІ. Д-Р ВАСИЛЬ КАРХУТ-„АДЬО” — ЛІКАР, ПЛАСТУН, ГРОМАДЯНИН І ПИСЬМЕННИК

Незабаром після того, як мій польський співмешканець з носталгії повернувся до Познання, я знайшов ідеальну квартиру в віллі при вул. Висп'янського, де жив уже мій колега, „покровитель і соратник”, як залюбки себе називав у відношенні до мене — Іван Савич Дурбак. Моя радість була тим більша, що при цій самій вулиці жила моя „симпатія”, пізніше дружина Маруся.

Моєю господинею була пані Б., а властителем вілли був її брат, лікар-психіатр, який у своїй практиці послуговувався гіпнозою. Тому, що пані Б. була вдовою по священнику, він відступив їй просторе помешкання на партері, де вона жила з двома дорослими синами.

Наша кімната була велика, ясна, з окремим входом із коридору. Вулиця була тиха, засаджена деревами, вілли мали квітники, клумби, куші, гарно втримані травники. В теплу пору року в садках лящали солов'ї. Вулиця Висп'янського вела до підніжжя Високого замку, який був недалеко. Напроти нашої вілли жив музика Москвичів, професор кляси скрипки в Українському Музичному Інституті ім. М. Лисенка. В теплі, погідні вечори маестро відкривав вікно й давав одногоднинні концерти. З усіх сусідніх вікон вихилялися людські голови, щоб розкошуватися чудовими мелодіями. Після закінчення проф. Москвичів кланявся кивком голови в вінку довгого кучерявого волосся і помахом смичка дякував за оплески й оклики „браво!”

Наша господиня була незвичайно ввічлива, добродушна й гостинна. Часто запрошувала нас на підвечірки, а взимку й на сніданки. Коли ми мали відвідувачів, вона приносила каву, чай і тістечка. Радо дозволяла переночувати колег чи випадкових гостей. Не було між нами ніяких непорозумінь з приводу електричного світла, опалу, гарячої води тощо. Гостинністю пані Б. я користувався й після закінчення студіїв, коли бував у Львові. Чинш був приступний, ми платили його точно. Квартирантами були здебільша студенти медицини, або лікарі-практиканти через близькість забудувань медичного факультету й університетського шпиталю.

Ми вѐли себе коректно. Дурбак від раннього ранку до вечора просиджував у редакції, бігав по всяких імпрезах, нарадах, зібраннях, або писав „бардигули”, я просиджував в університеті, по бібліотеках, або мозолився над дипломовою працею.

Незабаром приєднався до нас ще один співмешканець, „свіжо спечений” лікар д-р Василь Кархут, пластун „Лісовий Чорт” — Адьо. Він відбував практику в університетському шпиталі при вул. Пекарській. Це був незвичайно симпатичний і культурний молодий чоловік. Крім професійних зацікавлень був письменником і готував саме збірку про тварин „Цупке життя”. Я мав одну тему про дику качку, яка була поранена й приєдналася до свійського стада. Коли ж восени над обійстям пролітав ключ диких качок („Понад нашу хату вже качки летять”...), вона почула в собі поклик крові та бажання волі й приєдналася до зграйки. Ця тема була взята з правдивої події, якої я був свідком під час мого перебування в лісистих і водяних околицях волинського Полісся. Д-р Кархут просив мене „відступити” йому цю тему, що я радо зробив, бо знав, що він її краще опрацює й використає в збірці.

Д-р Кархут намовив мене видати брошуркою мій есей про Миколу Хвильового, який раніше друкувався завдяки Дурбакові в „Новій Зорі”. Кархут допоміг мені своїми зв’язками в друкарні НТШ та видавничо-технічними порадами. Літературний критик д-р Лука Луців не дуже прихильно оцінив цю мою „студентську спробу”. Зацікавлених відсилаю до його книжки „Література й Життя”...

Д-р Кархут був трішки „оригіналом”. Був здібним і обов’язковим лікарем. Цілими днями й ночами перебував у шпиталі, пацієнти його дуже любили. Харчувався в шпиталі, тільки вранці випивав чашку кави, а ввечері споживав одно смажене яйце „очко” й булку-„кайзерку” з маслом. Це було його щоденне харчування й ми дивувалися його своєрідній дієті. Тепер медицина кричала б, що одно яйце кожного дня це — холестерол!

Одного дня, коли я мозолився над своєю магістерською працею, хтось постукав до дверей. Я відкрив. Передо мною виструнчився польський вояк-джура, який тримав у руках великий, декоративно прибраний квітами й стрічками кіш з причепленою візитною карткою. Він спитав про доктора Кархута. На мою відповідь, що доктор на джурі в шпиталі, він спитав, чи може залишити для нього кіш за моїм підписом відбору. Я підписав і поставив кіш на столі до приходу Кархута. Він розказав, що це подарунок від полковника військ польських з вдячності за лікарську опіку над його поважно хворою дружиною. Тому що лікареві-практикантові не вільно було брати гонорару, полковник зреванжувався кошом з вином, тортом, сирами, овочами, квітами й помадками.

Але д-р Кархут не скористався з подарунку і я з Дурбаком та господарями „сконсумували” ці лакітки...

Княжа гора — „Високий замок”.

З д-ром Кархутом я ще раз зустрівся під час першої еміграції в Перемишлі-Засянні. Він розказав мені, що саме врятував пацієнта від гангрени руки, хоч не мав потрібних ліків і застосував лікувальне зілля. Кархут був ентузіястом фізіотерапії. Написав на цю тему довідник.

Він розказав мені неймовірну історію з свого перебування в Крем'янці на Волині. Тут крім лікарської практики він займався громадською працею, на яку місцева польська влада та „українська політика” воєводи Генрика Юзефського дивилася „кривим оком” і поліція стала присікатися до нього, погрожуючи запроторенням до конц-табору в Березі Картузькій.

Але трапилося, що воєвідський комендант поліції мав недугу ока, яка загрожувала йому втратою зору. Нічого не помагали спеціалісти-офтальмологи. В розпучі комендант прийшов за порадою до д-ра Кархута, який втішався славою доброго лікаря. За розповіддю він застосував якийсь ризиковний прийом і чудом врятував хворе око. Вдячний комендант поклявся, що доки він займає становище воєвідського коменданта поліції, Кархутові не загрожує арешт чи концентрак. Але ситуація згодом змінилася некорисно і Кархут таки опинився в Березі Картузькій.

Після цієї зустрічі я втратив зв'язок із тією маркантною людиною, видатним лікарем із покликання, громадянином, пластуном і письменником.

— О —

ХІІ. ДІМ СТРАХІТЬ — ЧОРНА МАГІЯ Й „АСТРАЛЬНЕ ТІЛО”

Я згадав попередньо, що наша господиня в віллі при вул. Висп'янського, де я, І. Дурбак та д-р Кархут піднаймали квартиру, мала двох дорослих синів. Один, Павло, це колишній сотник артилерії УГА, а пізніше ревізор Союзу Українських Кооператив. Він часто виїздив у терен і був гостем вдома. Коли приїздив на кілька днів, мама й молодший син ходили коло нього як коло „збитого яйця”, бо він заробляв непогано і їх удержував, не будиши одруженим. Був дуже елегантний, вдягався дбайливо, голився принаймні пів години кожного дня, вмиваючи лице то гарячою, то холодною водою, прикладав до лица мокрі рушники, натирав колонською водою й усякими кремами.

Молодший син Мирослав студіював право. Але заки став студентом університету, був учителем народної школи на провінції. Вчительську працю втратив через свої зацікавлення гіпнозою і зв'язки з „астральним тілом”. Коли я його пізнав, він уже визволився з-під впливу цього „тіла” й тільки з оповідань його мами й його самого я довідався про його парапсихологічні переживання.

Про цю спіритистичну сенсацію дізнався я випадково. Одного разу ми розговорилися про „духів”, викликування яких було популярне в моїх гімназійних часах. Присутній при розмові Мирослав підсміхнувся та й каже: — Чи ви хотіли б, щоб ваші черевики затанцювали?

Я видивився на нього й голосом сповненим сумніву спитав: — Та невже ви можете спонукати мої черевики танцювати? Їх власник не вмє танцювати, то як його черевики втнуть таку штуку?

І розповідь почалася. Розповідали наперемінку Мирослав і пані Б.

Я справді займався спіритизмом, самотужки студіював гіпнозу й парапсихологію з книг мого вуйка лікаря-гіпнотизера. В мені були заложені гіпнотичні й спіритистично-парапсихологічні обдарування. Через усвідомлення їх студіями „астральних” знань вони визволилися в мене, проявилися й стали активними.

Початково я практикував на дрібних речах, нпр. у шкільній кімнаті, застосовуючи методу збірної гіпнози й її дію на одиницю, в тому випадку на особу вчителя. Перед лекцією я заповідав клясі:

— Побачите, що професор дасть мені питання з французької революції.

Знаючи, що я маю гіпнотичні здібності, з появою професора історії, ціла кляса збірно, інтенсивно думала, чи вчитель викличе мене до відповіді і чи поставить мені питання саме з французької революції.

І справді, після вступних лекційних приготувань, професор поставив це питання. Хвилину водив очима по клясі: — Скаже нам, скаже нам... Мирослав.

Навіть тепер — продовжував Мирослав — хоч я порвав із спіритизмом — можу ще робити різні „трюки”, нпр. при правничих іспитах заставляю професора ставити мені питання з ділянки, з якої я підготувався.

Справді мене дивувало, що Мирослав дуже коротко перед іспитами брався за скрипти і „кував на бляшку” проблеми, питання з яких ставитиме йому екзамінатор, змушений до того силою волі іспитованого.

Після початкових експериментів Мирослав чимраз більше ставав заавансований у „чорній магії”. „Астральне тіло” вже діяло не тільки за його бажанням, але почало брати ініціативу й поволі опановувати своє „медіум”.

Одного разу Мирослав вчився під вечір на ганку своєї вілли. Ганок був від городу. Нараз почув метушню, гамір, людські голоси. Побачив нахилену над собою затурбовану маму, поліцію й групу сусідів. Він лежав на стежці, далеко від ганку. Не усвідомляв собі, як він там знайшовся. Якась невідома сила занесла його туди й поклала на доріжці близько огорожі. Хтось побачив його вранці й викликав поліцію, думаючи що це якийсь інтруз. Справа вияснилася, але поговорі пішов...

„Астральне тіло” почало щораз сильніше проявляти себе. Якась невидима сила викидала Мирослава з ліжка так, що прийшлося застелювати на підлозі подушки й ковдри, щоб охоронити його від пошкодження. Дивним-дивом ця таємнича сила переносила умивальку з мийницею й протискала її крізь двері, які нормально були завузькі, й треба було просувати її боком. Меблі рухалися й пересувалися самі від себе.

Свідком одного такого надприродного явища був мій старший колега з яворівської гімназії, Олесь Недзвезцький, який студював медицину. Він приходив вчитися до іспитів з анатомії до свого колеги, який жив на квартирі у пані Б. Коли наблизилася північ

квартирант пані Б., який привик уже до несамовитих явищ у навіщуваному страхіттями домі, сказав Недзвецькому, що може залишитися в нього до ранку, якщо має сильні нерви витримати страховиддя, яке може трапитися після півночі. Недзвецький висловив бажання залишитися.

Як тільки дзигар віддзвонив дванадцятую годину, світло пригасло, кімнатою повіяв свистючий подув, а розкладені на столі кості почали скакати. Недзвецькому зі страху з'їжилось волосся, дрижаки переляку пробігли по спині, огорнув його жах і він виплигнув через вікно на вулицю та погнався щодуху на свою недалечку квартиру.

Мирослав отримав учительську посаду на селі. Але „астральне тіло” не покидало його й тут. Під час годин навчання щось стукало до клясних дверей. Учитель прикидався, буцімто не чує нічого, але діти звертали йому увагу, що хтось хоче з ним говорити. Він відчиняв двері і нібито розмовляв із кимсь у сінях, навіть інколи нагримав на уявного відвідувача, щоб не перешкоджав у навчанні.

Як звичайно на селі до вчителя ввечорі приходили селяни на розмову чи пораду. Часто під час таких відвідин щось стукотіло й свистіло в стіні наче б їхав поїзд, хоч залізничного шляху близько села не було. Раз трапилося в присутності селян, що якась невидима сила стала кидати грубими полінами з припічка на вчителеве ліжко. Оповідав мені Славко, що раз витягнув з-під ковдри цеглу, половина якої була гаряча, половина холодна, навіть вкрита памороззю.

Мав Ярослав наречену. Одної ночі він проснувся і побачив, що вона сидить на кріслі коло нього, хоч не заповіла свого прибуття, ані він не пригадував собі, щоб вона приїхала. Привид залишив йому своє фото й так зник, як з'явився.

Наближався кульмінаційний пункт цього надприродного феномену з ділянок — спиритистичної, парапсихологічної, метафізичної й метапсихологічної. Мирослав бував частим гостем місцевого отця пароха, куди заходив на розмову при чаю й на карти. Одного дня вертався з псом додому дещо пізніше як звичайно. Коли наближався до свого дому, пес з'їжив шерсть, вискалив зуби, підібрав хвіст і став гарчати, але видно було, що був переляканий, бо не хотів рухатися з місця. Врешті пан якось спонукав його піти до вхідних дверей. В дверях побачив якусь неясно зарисовану височенну постать у чорному халаті, з бородатим обличчям, яке розпливалося наче в млі. Постать розпростерла руки й загородила йому вхід до помешкання. Переляканий смертельно Мирослав побіг до бічних дверей, але ця сама постать уже там стояла в такій самій позі як

раніше й заступала йому вхід до помешкання. „Астральне тіло” зматеріялізувалося вперше...

Після довгих торгів йому вдалося ввійти досередини. Успокоївшись, він поклався спати, але відчув, що хтось доторком руки збудив його. На кріслі сиділа ця сама постать. Вона поклала на накривало шматок записаного паперу й сама шезла. Мирослав засвітив лампу, щоб прочитати записку, але письмо було йому невідоме, нагадувало якісь арабські чи гебрейські літери з біблійних часів.

Наступної ночі видіння в постаті таємної людської з’яви з обличчям людини біблійного Сходу з косими очима, з довговолосою рідкою борідкою знову навістило Мирослава. Тим разом інтруз став метати в нього короткими ратищами. Вони не попадали в ціль, але пролітали дуже близько жертви й застромлювалися в стіну, під якою стояло ліжко. Ця макабрична гра тривала до світанку.

Найближчої ночі страховиддя знову збудило Мирослава. Нічний гість тримав дві шаблі і сказав: — Будемо рубатися.

Насправді він не говорив до нього зрозумілою людською мовою, але Мирослав відчув значення його слів:

Але ж я не вмію володіти шаблею — відпрошувався Мирослав.

Однак інтруз так вперто й переконливо настоював, що він мусів піддатися його волі. Встав з ліжка і взяв шаблю в руку. Тому що в кімнаті було темно, дух дав йому сильний електричний ліхтар, сам засвітив другий і вони почали поєдинок. На диво, Мирослав задовільно володів шаблею. Противники наступали на себе, леза схрещувалися, іскри сипалися, раз брав верх один, то знову другий. Врешті Мирослав зміркував, що наступив відповідний момент і він рубонув у відслонену частину обличчя „астрального тіла”. Але цей уникнув удару й собі рубонув Мирослава на укіс обличчя, протинаючи йому перенісся. Скривавлений Мирослав упав на підлогу й утратив притомність.

Коли вранці очунав, побачив над собою шкільного сторожа, який перев’язував йому рану й змивав кров із підлоги. Цього дня Мирослав не пішов до своїх учительських обов’язків, навчання було відкликане.

Наступної ночі астральна з’ява розбудила Мирослава, повела долонею над раною на носі і шрам шез, начеб його ніколи й не було...

З того дня „астральне тіло” залишило свою жертву в спокою, але наслідки їхніх взаємин осталися. Село й околиця стали гомоніти

про надприродні пригоди вчителя, шкільні власті довідалися про них і звільнили Мирослава з посади. Він поїхав до мами у Львові.

Однаке справа стала голосною й зацікавила пресу, урядові та наукові кола, зокрема Парапсихологічний Інститут при кафедрі психології Варшавського університету. Приїхала комісія прослідити цей феномен, списано протоколи з переслухання героя й свідків. Звіти появились в столичній пресі. Вирізки з цих газет збереглися в посіданні Мирослава й я мав змогу їх бачити. Однаке листа, написаного таємною азбукою, що нагадувала орієнтальний характер найкращі лінгвісти-знавці мов біблійного Сходу й археологи не змогли розшифрувати, ствердивши тільки, що там були елементи гебрійські, халдейські, асирійські, фенікійські, але без суцільної алфаветної системи.

Вичерпана до краю жертва спіритистичного феномену закинула дальші студії парапсихології, гіпнози й „чорної магії”. Герой був щасливий, що порвалися його зв’язки з „астральним тілом”, які мало що не довели його до божевілля. Він переконався, що хоч у нього є обдарування додатковим змістом, який у загалу людей приспаний або нерозвинений, то його психічна структура не спроможна протиставитися впливові „астрального тіла” й воно вийшло переможно.

Один позитив він зауважив, що астральна з’ява ніколи не підказувала йому вжити своєї сили для матеріяльних цілей, ані діяти на фізичну чи моральну шкоду оточення.

З того часу Мирослав не пробував користуватися своїм надприродним обдаруванням, хіба в дрібних, конечних справах. Пропонував мені для жарту й розваги заставити мої черевики танцювати, від чого я відмовився, під час правничих іспитів приневолював професора ставити йому такі питання, на які міг легко відповісти, раз віднайшов своїй нареченій торбинку, яка десь запроторилася.

ХІІІ. ПОЦІЛУНОК ПЕРЕД ДЗЕРКАЛОМ

Не думаю робити конкуренції письменниці Любові Коленській, авторці збірки новель „Дзеркала”, але любовна історія, яку описую, справді трапилася мені й закінчилася не тільки поцілунком перед дзеркалом, а й подружжям, в якому наче в свічаді бачу ціле своє життя впродовж майже 60-ти років із людиною, яка невтомно шукала квітки щастя... Чи знайшла — не знаю.

Як кожний молодий чоловік, мав я кілька „симпатій”. Одні з них залишили в моєму серці глибший слід, може навіть болючу шрамину, інші були хвиливі, сезоніві, епізодичні, скороминущі, з категорії „пригод і нагод”.

Першою моєю учнівською „симпатією” була товаришка шкільної лавки Фунька, про яку читач знайде згадку в оповіданні „Моє перше кохання” в збірці спогадів „Калиновий міст”. Воно дещо перепущене через призму авторової уяви, бо Фунька не одружилася в гімназії й ми симпатизували ще один рік на студіях у Львові, поки вона не перенеслася на студії фізичного виховання до Кракова. Тоді перервалися наші особисті зв'язки, хоч продовжувалися кореспонденційно під час мого перебування на Волині. Тоді щойно вона вийшла заміж і в моїй душі залишилася хвилева пустка...

В перших триместрах університетських студій моєю симпатією була магістрантка „Чір-Чір”, прізвища якої не пам'ятаю, але з уваги на різницю віку були це чисто платонічні взаємини. Вона називала мене „Дзі-дзі”.

Подобалися мені й інші студентки, але після ближчого знайомства ми обоє переконалися, що наші шляхи мусять розійтися.

Глибший слід залишило в мене знайомство з волинянкою з Крем'янця, вдовичкою Анею. Анічка була ніжна, тендітна, інтелігентна жінка з шляхетною душею й багатою гамою почувань. Вона пережила трагедію, бо її чоловік був алькоголіком і замерз під час сніговії, а вона залишилася вдовою з маленькою донечкою. Прожиток мала забезпечений, бо була багата, але передчасно померла. Про цю сезоніву вакаційну симпатію я написав оповідання „Повернутий лист”.

Але долі не об'їдеш. Одного разу в другому році студій я вийшов із польоністичного семінара на коридор розпростувати кості, коли

почув безжурний, веселий срібlistий сміх. Це був гурток студенток, а між ними одна досі мені незнайома. Вона була центром і душею розсіяного гуртка дівчат.

Я поцікавився новоприбулою й довідався, що вона вписалася на славістику й студіює в професора Янова. Вже навіть є на його просемінарі. Ого, це ж мій побічний предмет — україністика й я теж склав вступний іспит та дістався на просемінар. Так ми познайомилися. Скажете — любов від першого погляду. Я думаю, ні — це споріднення душ і призначення долі.

Стрічалися ми у викладових залах, на просемінарійних вправах, у бібліотеках, у коридорах, на сходинах Гуртка Студентів Україністів, на зібраннях і вічах Студентської Громади в Академічному Домі, на обідах чи вечерях, на прогуляках, пікніках, всяких імпрезах, на доповідях, у театрі. Щось мене до неї „тягнуло”, якась таємна сила, хоч я не з’ясовував собі що саме. Але в розмовах ніколи ні з одного боку не впав натяк на однобічну чи взаємну симпатію. Це треба було відчутти...

Раз стрінув я колегу Мирося Семчишина й він каже: — Ходи, Чіпко, на станцію до Марусі, вона дістала з дому пакет — печену курку і ще дещо та й запросила мене до себе. Буде нас більше. Я відмовився, бо як піду незапрошений та ще й на „хапатню”, чи на „велику ложку”. Але колега переконав мене, що вона „своя кобіта”, мені буде рада, бо нераз про мене говорить. Он, як, перед чужими говорить, а до мене ні словечка...

І я пішов. Марушка зустріла нас гостинно, курка щезла в млі ока, потім ми запили чаєм і закусили тістечками. З того часу я бував частішим гостем на Марусиній квартирі, хоч і без харчового пакету.

Я шукав її товариства і відчув, що вона рада бути зі мною. Коли ми під час пікніків у просторому помешканні батьків нашої товаришки Лесі Мельник-Кулицької виводили товариські ігри, я завжди ставав у колі так, щоб мати Марусю по своєму правому боці, чекаючи на заклик аранжера: „Кожний цілує свою сусідку справа!” Раз „Семенціо” (Мирослав Семчишин) на зміну скомандував „сусідку з ліва!” й я поцілував хоч-не-хоч товаришку, яка не була в моєму „густі”. При „збиранні меду”, чи „зриванні вишень”, я завжди вибирав Марусю, бо мав почуття, що її губки найсолодші та найсоковитіші. Також, коли ми бавилися в „кляштор”, я й Марусю викликали себе взаємно.

Коли ми переходили від будинку „нового” університету до „старого” при вул. св. Миколая, завжди так складалося, що ми

Львівські ліхтарі.

разом ішли й разом верталися. Я не раз починав уже заговорювати, що вона мені подобається, але Марушка, як кожна дівчина, вдавала буцімто не знає про що мова. Виглядало, що вона мною не зацікавлена, хіба як колегою. Коли я раз похвалився що написав статтю до журналу, вона сказала, що читала, але нічого надзвичайного в ній не знайшла.

Я проковтнув гірку пілюлю, але всередині був переконаний, що вона це робить, щоб мене дражнити. Потім до цього призналася.

Але це її саркастичне зауваження зачепило мою авторську амбіцію. Чекай, думаю собі, я тобі віддячуся! За кілька днів у розмові про взаємини між молодими людьми різної статі я сказав, що ніколи не поцілував би першій дівчини, хоч як любив би її.

Необачне ствердження!

Очевидно, Марушка не погодилася з таким становищем і заявила, що вона ніколи не поцілувала б хлопця перша, хоч була б закохана в нього „по вуха”.

— Навіть мене ні? — спитав я.

— Навіть вас. Що ви думаєте, що ви щось спеціальне? Зовсім ні!

Це була обостороння під’їздова війна, а бойовищем, на якому вона відбувалася, було кохання, яке наклеювалося, але ми одно одному не признавалися, а може не з’ясовували собі ясно стану наших почуттів. Це мені нагадає давню-давню, складену ще „язичієм” галицьку любовну пісню, яку залюбки співали на таких приходствах:

Чом так скрито син сусіда
Зрить на мене все та все,
Адже прецінь міг би сміло
Зріти просто ми в лице...

Маруся з мене великої потіхи не мала, бо я не танцював, а вона любила ходити на забави. Але завжди знайшла колегу, який її ескортував, перетанцював із нею два-три рази, познайомив із нею кількох своїх колег і тоді вона залишалася на власних силах. А що добре танцювала й мала веселу, говірку вдачу, скоро знаходила собі партнерів. Бо був тоді гарний товариський звичай, що ніхто не бавився зі „сталим нареченим”, але забава була загальна. Навіть коли дівчина „петрушкувала”, то кавалери почували себе до обов’язку забавляти „попелюшку”. Верталася додому з своїм ескортом.

Після забави Марушка розказувала мені, інколи перебільшено, про свої успіхи, щоб викликати в мене ревності... Я з природи не був заздрисний і поділяв її вдоволення, хоч вона думала, що я вдаю.

Але прийшов момент, що я попав у власну пастку. Почування взяло верх, бо на кохання немає ліку.

Була зима, Увечорі випав чудовий сніг, який іскрився від місяця й від світел вуличних ліхтарів. Я зайшов на Марусину квартиру. Була сама, бо її співмешканка пішла на виклади етнографії. В хаті було тепло, затишно, привітно. Маруся променіла непорочною дівочою вродою, красою й чаром. Розмова мені не клеїлася, я плутався, говорив уривками, ніяковів, був безпорадний, мов мала дитина. Маруся станула перед дзеркалом і пригладжувала собі зачіску, бо ми умовилися піти до кіна на якийсь фільм із Рудольфом Валентіно, чи, як мені поплуталося, з Валентим Рудольфіно.

І тоді я побачив дві Марусі — одну реальну, другу в дзеркальній відбитці.

Забувши про свій принцип ніколи першому не поцілувати дівчини, я приступив до реальної Марусі, обняв її, притис до грудей і... палко поцілував в уста. Вона відхилила голову взад, але не опиралася, навпаки усмішка вдоволення промайнула її кругленьким личком. Не знаю що було причиною усмішки — мій жагучий поцілунок, чи сатисфакція, що я зламав свій принцип. Здається одно й друге...

Коли я випустив Марусю з своїх обіймів, вона засміялася вголос: — Я знала, що прийде момент і ти мене перший поцілуєш, хіба, що наше знайомство скінчилося б. Але признаюся тобі — я на цей момент чекала, бо нераз відчувала непереможне бажання тебе поцілувати, тільки моя дівоча гордість і амбіція стримували мене від такого вияву моїх почувань. Ну, й твій принцип...

Поцілунок перед дзеркалом простелив нам шлях до щасливого подружнього життя, про яке наші колеги говорили, що ми „знайшли себе, як у корці маку”.

На жаль, 21-го липня 1987 року, одно зеренце викотилося й я вже ніколи, ніколи його не віднайду... І вже ніколи не побачу ні реальної Марусі, ні її відбитки в дзеркалі, як це сталося одного незабутнього зимового вечора, коли свіжий сніг іскрився в світлі місяця й газових ліхтарів...

— О —

XIV. ЕПІЛОГ

Так у праці, турботах, розвагах, у radoшах і смутках та розчаруваннях минали найкращі роки молодих людей — студентів, повних надій і сподівань, готових до тяжкої боротьби за хліб насущний у незавидних обставинах життя під окупаційною польською владою, яка, беручи зразок із гітлерівських метод, стала стосувати супроти українців драконські засоби в формі конц-таборів, зокрема горезвісного конц-табору в Березі Картузькій, куди вивозила українських патріотів і знущала над ними в нелюдський спосіб.

Склавши магістерський іспит, я марно стратив два роки, стараючися безуспішно отримати безплатну вчительську практику в середній школі, що було передумовою влаштуватися на платну посаду. Вкінці по довгих митарствах я досягнув свою ціль, але про ці часи і про життя під німецькою окупацією та під советською займанщиною в Відні читач зможе довідатися з моїх спогадів п. з. „Воєнні переживання сірої людини”.

— О —

Герб Львова —
Лев на сторожі.